

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

MODERNİST MİLLİYETÇİLİK TEORİLERİNE ELEŞTİRİLER

YÜKSEK LİSANS

Hasan ACER

**HAZİRAN-2022
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

MODERNİST MİLLİYETÇİLİK TEORİLERİNE ELEŞTİRİLER

CRITICISM OF MODERNIST THEORIES OF NATIONALISM

YÜKSEK LİSANS

Hasan ACER

**HAZİRAN-2022
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

MODERNİST MİLLİYETÇİLİK TEORİLERİNE ELEŞTİRİLER

CRITICISM OF MODERNIST THEORIES OF NATIONALISM

YÜKSEK LİSANS

Hasan ACER

Danışman: Prof. Dr. Nihat YILMAZ

**HAZİRAN-2022
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış “**Modernist Milliyetçilik Teorilerine Eleştiriler**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

16/06/2022

.....
Hasan ACER

TEŞEKKÜR

Çalışmada milliyetçilik teorileri içerisinde önemli yer tutan modernist teori ve bu teoriye yöneltilen eleştiriler incelenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda tez çalışmam boyunca benden desteğini esirgemeyen, engin tecrübesi ve bilgisiyle bana yol gösterici değerli tez danışmanım Prof. Dr. Nihat YILMAZ’a, tez çalışmamın her aşamasında ufuk açıcı tavsiyeler ve literatür taramasında yönlendirme yaparak eksiklerimin giderilmesinde bana yardımcı olan Arş. Gör. Hasan Bozkurt ÇELİK’e, kıymetli fikirleriyle bana yol gösteren ve desteklerini esirgemeyen, öğrenim hayatım boyunca yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Nuri BALTACI ve Doç. Dr. Fatma Okur ÇAKICI’ya içten teşekkürlerimi sunarım.

Öğrenim hayatımda bulunduğum Gümüşhane’de bana ağabeylik yapan ve desteklerini esirgemeyen değerli büyüklerim Salih TAŞÇI ve Murat BAL ağabeyime ayrıca teşekkür etmeyi borç bilirim.

Son olarak ise bugünlere gelmem de büyük emekleri olan, eğitim hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme ve eşime desteklerinden dolayı en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hasan ACER
GÜMÜŞHANE-2022

ÖZET

Milliyetçik fikri, tüm dünyayı etkisi altına almış, en önemli fikri yönelimlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan gruplar ve benzeri değerler ışığında, bir araya gelerek ortak bir siyasal gelecek inşa etmek için, kullandıkları en temel sav ise yine aynı değerler ışığında milliyetçilik fikri etrafında birleşmek olduğu görülmektedir. Dünyayı temelden etkilediği görülen, milliyetçilik fikrinin mefhumu ise halen daha tartışma konusu olarak gündemde sıcaklığını korumaktadır.

"Modernist milliyetçilik teorilerine eleştiri" isimli tez çalışmasında ise milliyetçilik mefhumunu açıklamaya çalışan çeşitli teoriler incelenmeye ve modernist teori üzerine eleştirel bir bakış getirmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümünde milliyetçilik kuramlarına genel bir bakış yapılmaya çalışılacaktır. Temel değerleri ve muhtevası incelenecektir. İkinci bölümde ise, modernist teori üzerine yoğunlaşıp, modernizmin sunduğu veriler incelenmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise modernist teorilere getirilen temel eleştiriler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millet, Milliyetçilik, Milliyetçilik teorileri, Modernizm

SUMMARY

The idea of nationalism, which has influenced the whole world, appears as one of the most important intellectual orientations of nations. People speak the same language, the same groups who share similar values and culture in the light of the same value together to build a future common political argument in light of the most basic use of nationalism to unite around the idea. It is seen that it fundamentally affects the world, and the concept of the idea of nationalism is still on the agenda as a more controversial issue.

In the thesis entitled "Criticism of modernist theories of nationalism", various theories that try to explain the concept of nationalism will be examined and a critical look at modernist theory will be tried. In this context, in the first part of the study, an overview of the theories of nationalism will be tried to be made. Its basic values and content will be studied. In the second part, we will focus on modernist theory and try to examine the data presented by modernism. In the third section, the main criticisms brought to modernist theories will be tried to be evaluated.

Keywords: Nation, Nationalism, Theories of Nationalism, Modernism

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	IV
TEŞEKKÜR	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
1.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.3. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler	3
1.4. Araştırmanın Hipotezleri.....	3
2. MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARININ TEMEL KAVRAMLARI	4
2.1. Tarihçe	4
2.2. Millet.....	5
2.2.1. Milletin Unsurları	8
2.2.1.1. Dil Unsuru	9
2.2.1.2. Din Unsuru.....	9
2.2.1.3. Ortak Soy ve Vatan Unsuru	10
2.2.1.4. .Ülkü Birliği.....	11
2.3. Millet İle Akraba Kavramlar: Irk ve Etnisite	12
2.3.1. Irk.....	12
2.3.2. Etnisite.....	13
2.4. Milliyetçilik Nedir?.....	14
2.4.1. Milliyetçiliğin Tanımı	14
2.4.2. Milliyetçiliğin Türleri.....	15
3. MİLLİYETÇİLİK TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ	19
3.1. İlkçi Teori.....	19
3.1.1. Etno-Sembolcü Teori	22
3.1.1.1. Etno-Sembolizm ve John Armstrong	22
3.1.1.2. Etno-Sembolizm ve Anthony D. Smith.....	23
3.2. Modernist Teoriler	25
3.3. Tarihçe	25

3.4. Modernist Teorisyenler	26
3.4.1. Ernest Gellner	27
3.4.2. Benedict Anderson.....	29
3.4.3. Miroslav Hroch.....	31
3.4.4. John Breuilly	32
3.4.5. Eric Hobsbawm	34
3.4.6. Paul Brass	36
3.4.7. Tom Nairn	37
3.4.8. Michael Hecter.....	39
4. MODERNİST TEORİYE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER.....	40
4.1. İlkçiler Tarafından Yönelen Eleştiriler	40
4.2. Etno-Sembolistler Tarafından Yönelen Eleştiriler	42
4.3. Modernist Teoriye Yöneltilen Genel Eleştiriler	53
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	55
KAYNAKÇA	58
ÖZGEÇMİŞ.....	61

1. GİRİŞ

Bu çalışma, insanlığı derinden etkileyen fakat fikir, ideoloji ya da hissiyat noktasında henüz tam anlamıyla konumlandırılamayan milliyetçilik kavramının incelenmesine çalışılmıştır. Millet ve milliyetçilik kavramının oluşum süreçleri kitlelere etkileri ve siyasal alandaki gücü hala daha ciddi bir tartışma konusu olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Milletlerin tarihsel süreçte nasıl ve ne şekilde oluştukları, milletin milliyetçiliği doğurduğu ya da milliyetçiliğin milleti meydana getirdiği gibi sorular hala en yaygın tartışma alanları arasındadır. Bu soruların cevaplanabilmesi adına bazı düşünür ve yazarların bir takım kuram ve teoriler geliştirdikleri de bilinmektedir.

Çalışmanın amacı da millet ve milliyetçiliğe ait olan gündemdeki sorulara cevap bulan teorileri genel çerçevede ele almak ve modernist teorinin savlarını inceleyerek, bu teorinin bileşenleri ve söylemlerine yöneltilen eleştirileri incelemektir. Tarihsel süreç içerisinde farklı bakış açıları ile millet ve milliyetçilik üzerine görüşler bildirilmiştir. Bu bağlamda ilkçi olarak nitelendirilen ve milletin insanlık tarihi kadar eski, sürekli var olan, duyu organları kadar doğal olduklarını karşılayan yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Buna mukabil olarak modernist düşünürler milletin ilkçilerin iddiasının aksine, eski olmadığını, sanayi devrimi ve Fransız ihtilali neticesinde modernizmin ürünü olduklarını vurgulamışlardır. Bir ara yol olarak da bu iki teorinin belirli ilkelerinden hareketle etno-sembolcü yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu düşünceye göre ise milletler ilkçilerin iddiası gibi tarihin eski çağlarına kadar giden bir olgu olmaktan ziyade, modernistlerin savunduğu modern dönemin ürünü olduklarını söylerler. Modernistler farklı olarak ise millet ve milliyetçilik modern dönemi ürünü olmakla birlikte kökleri etnik bağlamda eskiye dayanan köklü geçmişe sahip etnik yapıların modern süreçlerle harmanlanarak yeni bir şekil almış hali olarak görmektedirler.

Tezin birinci bölümünde ilerleyen bölümlerdeki tartışmaların anlaşılabilir olması adına, millet ve milliyetçilik ile alakalı bağımlı kavramlar ve milliyetçiliğin gelişim ve anlamlandırış biçimi açıklanmaya, bu minvalde ırk, etnisite, millet ve milliyetçilik kavramı incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise genel olarak millet ve milliyetçiliği açıklamaya çalışan ve bu teorilere katkıda bulunan yazarlar ele alınmıştır. İlkçi, Etno-sembolist ve Modernist teorinin genel çerçevesi oluşturularak, bu kapsamda çalışmalarıyla öne çıkan teorisyenlerin görüşleri açıkça belirtilmeye çalışılmıştır. Genel bir çerçevenin ardından

teorilerin önde gelen kuramcılarının görüşlerini, temel aldıkları ilke ya da ilkeler ışığında açıklamaya çalışılacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise modernist teoriye yöneltlen eleştirilere yer vermeye çalışılacaktır. Bu bağlamda ilkçi ve etno-sembolcü kuramların görüşlerine yer verilecektir. İlkçi kuramcılar ve savları, modernist teoriden önce ortaya koyulmasına rağmen bu teorisyenlerin düşünceleri modernist teoriye eleştirel bir yaklaşım olarak değerlendirilebilmektedir. Bu yüzden ilkçi teorinin yaklaşımına yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak etno-sembolcü yaklaşım genel olarak ilkçi ve modernist teoriye bir ara yol olarak ortaya çıksa da esasen ana görüşleri modernist yaklaşımlara tepki ve modernist kurama eleştiri şeklinde kendini konumlandırmıştır. Bu noktada etno-sembolcü yaklaşımın ilkeleri modernist teorinin eleştirilmesi bağlamında önemli bir yere sahiptir. Bunların yanı sıra modernist teoriye yöneltlen genel eleştirilere de yer verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın genelinde esinlenen kaynakların millet ve milliyetçiliğe dair hazırlanan özgün kaynaklar olmasına dikkat edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda özellikle önemli kuramcıların kendi eserlerinin çevirilerinden faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra özgün bir hüviyete sahip eserlerden de analiz ve çıkarımlar yorumlanarak sergilenmeye çalışılmıştır. Özgün eserler ve kuramcıların kendi eserlerine ek olarak çeşitli makalelerden de faydalanılmıştır. Sosyal bilimlerin, fen bilimleri gibi kesin ve kati sonuçlar vermeyeceği bilinen bir gerçektir. Bu düşünceyle teorik çalışmalar kategorik olarak bir düzen içerisinde incelenerek, bu incelemelerden yorumlara varmak ve çeşitli örneklerle kesin sonuca gidilemese dahi genel bir kanaat oluşturulmaya çalışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı insanlığı derinden etkileyen millet ve milliyetçilik fikrinin teorik boyutunu incelemek ve bu bağlamda ortaya atılan kuramları irdelemektir. Çalışmanın diğer amacı ise milliyetçiliği açıklayan kuramlardan özellikle modernist kuramın ana etmenleri değerlendirilip, eleştirel yanlarını ortaya çıkarmaktır. Yapılan literatür taramasında millet ve milliyetçiliği inceleyen çok sayıda yazarın ve özgün eserin var olduğu görülmüştür. Bununla birlikte eleştirilerin de hemen yerinde olarak yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada teorilerin irdelenmesi ve eleştirel yaklaşımların genel çerçevede bir araya toplanması çalışmanın milliyetçilik alanındaki literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma geniş bir yelpazeye ve karmaşık bir yapıya sahip olan milliyetçilik fikrini incelerken geniş bir perspektif yerine bu alanda öne çıkan ve gündemde olan kuram ve kuramcılar bağlamında hazırlanmaya çalışılmıştır.

1.3. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler

Çalışma hazırlanırken öncelikli olarak incelenecek düşünürler titizlikle belirlenmiştir. Milliyetçiliğin karmaşık yapısı bu anlama incelenecek görüşlerin çeşitliliği konusunda bir hayli özen gösterilmesine sebep olmuştur. Salgın süreci ise bilgi, belge ulaşımını zorlaştırmıştır ve bu sürecini uzamasına sebep olmuştur.

1.4. Araştırmanın Hipotezleri

H1: Modernistlerin iddiasının aksine modern çağ öncesinde millet ve milliyetçiliklere rastlanılabilir.

H2: Modernist teorinin ilkeleri küresel çapta eşit etkiye sahip değildir.

2. MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARININ TEMEL KAVRAMLARI

2.1. Tarihçe

Milliyetçilik kavramı, kavramın ne ifade ettiği sorusuna net bir cevap vermenin mümkün olmadığı, matematiksel değerler ile ölçülemeyen, sosyal bilimlerin ana tartışma konularından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilimcilerin azımsanamayacak bir çoğunluğu, milliyetçiliğin modern dönemin unsuru olduğunu iddia etse de, esasen ortaya çıkış tarihi kesin olarak anlaşılamamaktadır.¹

Bu çalışmanın amaç ve yöntemi dışında olsa da, akademik anlamda milliyetçilik tartışmalarının uzun bir süredir devam etmekte olduğunu görmekteyiz. Öyle ki pek çok yazar ve düşünür tarihsel süreç içerisinde temel olarak milliyetçiliği baz almasa da ortaya koydukları görüşlerin, daha sonraki dönemler de farklı yorumlanış şekliyle, bir nevi bu alanda ki tartışmaların tohumunu atmışlardır. Bu noktada milliyetçiliğin dört ayrı dönem olarak incelendiğini söyleyebiliriz. Bu dönemlerin ise:

- Milliyetçilik düşüncesinin doğduğu on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllar
- Milliyetçiliğin akademik çalışmalara konu olduğu ilk dönem(1918-1945)
- Milliyetçiliğin geliştiği dönem(1945-1990)
- Milliyetçilik tartışmasının yeni boyutlara taşındığı üçüncü dönem(1990'dan bugüne) şeklinde olduğunu söyleyebiliriz.²

Bu dönemsel ve tarihsel incelemelere çok fazla değinilmeyeceğini belirtmiştik. Burada vurgulamak istediğimiz ana konu esasen farklı coğrafyalarda, farklı konu başlıkları altında milliyetçilik üzerine fikirler beyan edilse de, akademik anlamdaki çalışmalar sistemsal olarak, bir bilgi ve yorum hazinesinin süzgecinden geçmesi, kültürel birikimin oluşması neticesinde ivme kazanmıştır.

Milliyetçiliği muhteva itibariyle anlayabilmemiz için, öncelikle millet kavramını incelemek ve millet kavramı ile özdeşleştiren bir takım terimlere değinmenin gerekli olduğu karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle milletin ne olduğunu belirtmek, bununla birlikte ırk ve etnisite kavramlarını da inceleyeceğiz. Millet ile ırk ve etnisite kavramları çoğunlukla birbirine benzetilen kavramlar olmakla birlikte aralarında mana farklılıkları olduğu da aşîkârdır. Bu doğrultuda kısaca bu kavramları incelemenin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

¹ Mehmed Niyazi, *Millet ve Türk Milliyetçiliği*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000, s.105.

² Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s.29.

2.2. Millet

Milliyetçiliğin tam olarak anlaşılması ya da bu yöndeki çalışmaların önünün açılmasının bir şekilde, millet kavramının anlaşılabilmesine bağlı olduğunu görmekteyiz. Millet kavramı ise pek fazla tanımlanmaya çalışılmış, fakat net ve ortak bir tanımın yapılması ise bir hayli zorlaşmıştır. Bu noktada Ulus ya da Millet kavramı zihinlerde aynı anlamda kullanıldığı karşımıza çıkmaktadır.

Ulus tanımlarken, politik otonomi sahibi, bir toprak parçasına hükmeden egemen devlet anlayışı, kavram kargaşasının biraz daha artmasına sebep olabilir. Fakat bir ulus aynı zamanda ortak bir dile, ortak geleneklere ve ortak menfaatlere sahip insan grubu şeklinde de tanımlanabiliyor.³

Ulus (Nation), Latince Nasci yani doğmak kelimesinden türemektedir. Kültürel olarak ortak bir dil, din, tarih ve gelenekler tarafından birbirine bağlanan insan gruplarını ifade etmektedir.⁴ Benzeri tanımlamaların kendi içindeki parametreleri çeşitli sorunları da barındırmaktadır. Örnek vermek gerekirse kültürel olarak oluşan millet grupları varken, bağımsız bir devlete ulaşmadan evvel de varlığı bilinen Alman, Türk ve Fransız milletleri gibi, bunlardan ayrı olarak kendini başka bir gruba ait hisseden farklı etnik yapıya mensup topluluklar da tanımlamanın kesin ve net bir tutarlılık içinde olmadığını göstermektedir. Nitekim devletle ulusun özdeşleşmesini öngören tanımlamaların yanında Birleşik krallığın içerisinde farklı uluslar olmasına rağmen bir siyasi kimlik etrafında birleşmesi ya da Amerika Birleşik Devletlerindeki gibi siyasi bir millet portresi oluşturması örneklerinden de anlaşılacağı üzere milletler karşımıza siyasi ya da kültürel olarak da çıkmaktadır. Ulus ya da millet her zaman bir toprak parçasıyla yani vatanla özdeşleşen insan topluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Milletın bir vatana sahip olması gerekmezse de kendine ait hissettiğı bir vatan büyük ölçüde vardır. Örneğın Yahudiler yıllarca farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen her zaman, kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri vaade dilmiş toprakları fikrinden vazgeçmediler. Nihayetinde bu inanca sahip oldukları toprakta devletlerini kurdular. Bugün Filistin halkının bir millet olmasına rağmen topraklarının olmaması ya da büyük çoğunluğunun ellerinde olmaması da bize ulusların her zaman bir toprakla özdeşleştiğı, fakat bu toprağı her zaman sahip olmalarının gerekmediğı gerçeğine götürür.⁵

Millet ya da ulus kavramının tanımlanmasına yönelik çeşitlilikten bahsetmiştik. Bu doğrultuda hem bireysel olarak hem de kitlesel manada insan hayatına önemli

³ Atilla Yayla, *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Adres Yayınları, Ankara, 2004, s.239

⁴ Andrew Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları*, çev., Hayrettin Ömer, Adres Yayınları, Ankara, 2012, s.341.

⁵ Yücel Bozdağıoğlu, "Devlet ve Devlet Teorileri", *Siyaset Bilimine Giriş*, der, Önder Kutlu, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.205.

ölçüde yön vermiş, hem siyasi hem de sosyal anlamda varlıklarını ispat etmiş olan siyasi ideolojilerin bu kavrama yönelik tanımlamalarına da değinmek gerektiğini düşünmekteyiz. Bu anlamda siyasi ideolojilerin millet tanımına kısaca bakmak gerekirse;

Liberaller milleti, kültürel olduğu kadar siyasi iddialarına da vurgu yaparak milletlerin self-determinasyon haklarına haiz olması gereken ahlaki varlıklar olarak bakmaktadır. Muhafazakârlar ise milleti kolektif kimliğin kaynağı olarak sosyal grupların en siyasi olanı olarak görmüştür. Organik bir varlık olarak milleti ortak kimliği ve tarihi paylaşan bir yapı olarak algılamaktadır. Sosyalistlere göre millet, sosyal adaletsizliği ve kurulu düzeni korumak için, insanları yapay olarak bölme aracı şeklinde görmektedirler. Dini Fundamentalistler milleti, müminler topluluğundan oluşan dini bir varlık olarak görmektedir.⁶

Bu tanımlamalara ek olarak farklı ve benzerlik taşıyan tanımlamalar ve kavramın tanımlanması, tarif edilmesindeki zorlukları gözler önüne süren çalışmalar da mevcuttur. Örnek vermek gerekirse Fransız düşünürlerin ekseriyetince ortaya atılan millet tarifinde karşımıza milletin kültürel birlikten müteşekkil bir yapı olduğu karşımıza çıkmaktadır. Alman düşünürlerin çoğunluğuna göre ise millet soy birlikteliği esasına göre oluşmaktadır. Rus menşeli düşünürlere göre ise millet, dil-toprak-hayat birlikteliği ve ortak kültürel değerler ışığında ortaya çıkan manevi bir organizasyon, istikrarlı bir yapıdır. Bu açıklamaların hepsi kendi açısından doğru kabul edilse bile milletin tarifinden kaynaklanan güçlüğü işaret etmektedir. Düşünürlerin esas kabul ettikleri ilkelere bakınca şu nokta göze çarpmaktaki Fransızlar kültürel birlik yerine soy birliği ilkesini ele almış olsalar muhtemel ki ülkelerindeki Latin ve Cermen kökenli unsurların ayrılıkçı hareketleriyle karşılaşılacaktı. Bunu önleyebilmek adına kasti bir şekilde bu tanımlama tercih edilmiştir. Almanlar ise soy birliği yerine kültürel birliğe önem vermiş olsa Fransızlardaki tehdit baş gösterecek ve soyca Cermen olan Alsas bölgesi kültürce Fransız kültürüne yakın olduğu için ellerinden gidecekti. Buradan hareketle denilebilir ki milleti tarifi etmek bir hayli güçtür. Aslında millet içerisinde soy birliği, dil birliği, kültür birliği, ülkü birliği, din ve tarih birliği gibi unsurları bulunduran yapılardan ibarettir. Sadece biri milletin teşekkülü için yeterli değildir. Bu unsurlardan birkaçını bulunduran yapıları milleti teşkil eder denmektedir.⁷

Farklı ideolojilerin millet kavramına farklı yaklaşımlar sergilediği, tanımlar yaptığı görülmektedir. İçerisinde barındırdığı unsurlar ve değerler çerçevesinde millet

⁶ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, Adres Yayınları, Ankara, 2015, s.168.

⁷ Ayhan Tuğcugil, *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi-Teori*, Töre-Devlet Yayın Evi, İstanbul, 1978, s. 84-86.

kavramı mana itibariyle değişik şekillerde anılmıştır. Avrupa’da Nation-Ulus şeklinde ortaya çıkan kavramın Millet olarak aynı manada kullanılması da farklı bir kavramsal konuyu gündeme getirmektedir. Milliyetçiliğin çıkış noktaları ve hareket alanının başlangıcı sayılabilecek milletin ortak menfaati ve milli hassasiyet gibi noktalarda önemli bir yer tutan millet kavramının öncelikle kavramsal karmaşadan kurtulması gerektiği düşünülmektedir.

Millet kelimesinin etimolojik olarak ifade ettiği mana ve günümüzde kullanıldığı mana ise farklı olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda kelimenin etimolojik olarak ifade ettiği anlam ile yaygın kullanılan anlamı arasındaki farka kısaca değinmenin faydalı olacağını düşünmekteyiz. Millet, köken itibariyle Arapça bir kelime olup, aynı dili konuşan insanları ifade etmektedir. Fakat süreç içerisinde anlamı değişerek ümmet manasında kullanılmış olduğu karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Osmanlı devlet sisteminde, devletin içerisinde var olan farklı toplulukları ifade etmek için kullanılmaktadır.⁸ Türkçeye, Arapçadan geçen millet kelimesi daha farklı manaları ifade eden kullanım şekilleri vardır. Mezhep, Secde, aynı dini grup ya da aynı mezhep içerisinde yer alan insanları tarif ederken de kullanıldığı karşımıza çıkmaktadır.⁹

Görüldüğü üzere bir kelime farklı bir dilden başka bir dile geçerken kullanımı noktasında anlam değişmesine uğrayabiliyor. Tıpkı kültür kelimesinin etimolojik olarak zirai faaliyetleri kapsayan manasının olmasına rağmen, bizim dilimize geçişi ve kullanımı sırasında anlam değişmesine uğrayarak, örf-adet, gelenek görenek vb. unsurların geçmişten günümüze uzanan bir birikim halinde var olan varlıkları ifade etmesi gibi. Burada ise millet kelimesi de kökeni itibariyle yabancı bir mahiyette olmasına rağmen anlam değişikliği geçirerek maddi varlığının yanı sıra manevi unsurları da içererek bir toplumu ifade etmeye başlamıştır. Millet kelimesi içerdiği unsurlar bakımından bir takım kelime ve kavramlarla benzetildiği karşımıza çıkmaktadır. Bunların başında ise Halk kelimesi gelmektedir. Kısaca değinmek gerekirse Halk, belirli bir dönemde yaşayan, canlı varlıkları temsil etmektedir. Millet ise zamandan münezzeh bir şekilde geçmiş, var olan ve gelecek bütün nesilleri ifade etmektedir.¹⁰ Millet ile benzeştirilen bazı kavramlara ise daha sonra değinilecektir. Bu noktada milletin genel bir tanımının yapılması ve içerdiği unsurların incelenmesinin de gerekli olduğunun faydalı olacağını düşünmekteyiz.

⁸ İskender Öksüz, *Millet ve Milliyetçilik*, Panama Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 161.

⁹ Niyazi, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁰ Niyazi, *a.g.e.*, s. 20.

2.2.1. Milletin Unsurları

Milletin tanımlanmasına yönelik olarak farklı tanımlamaların yapıldığından bahsetmiştik. Buna ek olarak ise milletin, belli bir bölgeyi paylaşan, belli bir adı olan, ortak tarihi anıları olan, ortak bir kültürü paylaşan, ortak bir ekonomiyi ve kanuni yükümlülükleri, her bir bireyi ile paylaşan toplumun bütünü olarak gören tanımlarında yapıldığı görülmektedir.¹¹

Daha önce belirttiğimiz bilgiler ışığında milleti, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, aralarında din-dil-kültür ve soy birliği olan, ortak bir geçmişe sahip ve ortak bir geleceği tahayyül eden ülkü birliğine sahip insan topluluğu şeklinde tarif etmek pek de yanlış olmayacaktır.¹² Buradan hareketle milletin ana unsurları karşımıza çıkmaktadır. Bunlar toprak parçası, ülkü birliği, ortak soy, din ve dil birliği şeklinde görülmektedir. Bu unsurların her biri ayrı ayrı detaylı bir inceleme konusu olsa da biz bu çalışmada kısaca ve ana hatları üzerinden bir değerlendirme ile açıklık getirmenin daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

Milletin ana unsurları arasında yer alan ve önemli bir yere sahip olan dil, insanlık için iletişimin en kolay yolu ve kolektif hafızanın aktarılabilmesi açısından bir hayli öneme haizdir. İnsanların hem kendi toplumu hem de farklı toplumlar ile iletişime geçme ve benzeri işlemleri gerçekleştirmesine yardımcı bir yetenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilin işlevleri ve gelişimi insanlık tarihi kadar eski olması hasebiyle bu çalışmanın amacına uygun olarak millet olma, milleti oluşturan değerler silsilesindeki önemi vurgulanmaya çalışılacaktır.

Tek başına dil unsuru milletin oluşmasına yeterli bir unsur değildir. Bunun yanında dil unsuruna ek olarak, vatan unsuru, din unsuru gibi maddi ve manevi unsurlar ile eklemlenerek bir bütün halinde milletin oluşması için geçerli ortamın oluşmasına yardım etmektedir. Millet muhtevası ve ifade ettiği mana itibarıyla pek çok unsurun iç içe oluşturduğu politik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Milliyet, yani bir millete ait olma duygusu ve takiben milliyetçilik fikri birbirini tetikleyen bir yapı şeklinde algılanabilir. Ya da tam tersi şekilde milliyetçiliğin fikri alt yapısını oluşturmak adına, kendi meşruiyetini temin edebilmek için milleti tesis etmiş olabilir. Bu ve benzeri soruların cevaplarına daha sonraki aşamalarda değinmenin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

¹¹ Öksüz, a.g.e., s. 225.

¹² Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları ...*, s. 341.

2.2.1.1. Dil Unsuru

Dilin ne olduğu ve nasıl olduğu sorularının cevabı bu çalışmanın ilgi alanı dışında kalmaktadır. Bu konu daha çok dil felsefecilerinin alanına girmektedir. Fakat dil, dolayısıyla iletişim insanlık tarihi için çok önemli bir konudur. Burada millet olma aşamasında dilin önemini vurgulanmaya çalışılacaktır.

Dilin insanlık için birçok önemli işlevi vardır. Dil sadece iletişim ve anlaşma fonksiyonu dışında, dünyayı algılama ve şekillendirme biçimidir. Her dilin dış dünyayı algılama ve kavrayış şekli başkadır. Ve her dil kendi kod yapısı bağlamında dünyayı algılama biçimine sahiptir. Bunlara ek olarak ise dil kendine has bir düşünme şeklini de ortaya koyar. Bu vesile ile dil onu paylaşan insanlar arasında ortak bir düşünce ve dünyayı anlamlandırma sistemi oluşturur. Bu durumun ise milletin oluşabilmesi noktasında önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Bazı düşünürler dili, millet olmanın en önemli unsuru olarak diğer unsurlardan farklı bir yerde konumlandırmıştır. Dil olmadan insandan bahsetmenin imkânsız olacağını vurgulamışlardır. Çünkü dil oluşturduğu ortak düşünme biçimi ile onu paylaşan insanlar arasında bir arada yaşama ve ortak aidiyet duygusunun gelişmesine de yardımcı olmaktadır.¹³ Dil bu noktada insanları bir araya toplamış, bu insanlar ise ortak bir düşünme ve kültür havzası oluşturmuştur. Bu ise bir döngü halinde dilden kültüre, kültürden ise dile aktarım ve gelişme kaydetmesine vesile olduğu düşünülmektedir. Dil tek başına milleti oluşturmaya kabil değilse de en önemli etkenlerden biridir.

Dil gerçek varlığını ise insanlar arasında iletişim ve diyalog şeklinde göstermektedir. Çünkü insanlar ortak bir değer ve anlama kabiliyeti çerçevesinde bir arada bulunarak dil vesilesiyle bir aktarım ve anlaşma sürecine girmektedirler. Dil bu yönüyle sadece anlaşma değil, dünyayı algılama ve kültürel aktarım sürecini de başlatmış olur. Daha önce de zikrettiğimiz üzere dil onu paylaşan toplumun yani milletin kendi kodlarını, algılama düşünme biçimini de nesiller arası geçmesine yardım ettiği görülmektedir.¹⁴ Bu bilgilerden hareketle dil, milletin oluşması noktasında çok önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

2.2.1.2. Din Unsuru

İnsanların var oluşundan beri hem bireysel olarak hem de toplumsal olarak, gündelik yaşamın en önemli etkenlerinden biri de din olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlık cevabını veremediği bir takım doğaüstü olaylara karşı sürekli bir cevap aramak

¹³ Niyazi, a.g.e., s. 41.

¹⁴ Nadim Macit, *Türk Milliyetçiliği Kültürel Akıl İçtihat ve Siyaset*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 47-48.

ve bulmak isteğiyle hareket etmiştir. Doğa olayları ve doğaüstü hadiseler karşısında acizliğini fark eden insanlar ise bir şekilde, ilahi kaynaklı ya da beşeri kaynaklı olmak üzere bir inanç sistemi oluşturduğu görülmektedir. Bu alandaki boşluğu ise büyük oranda din mefhumu doldurmaktadır. Kavram olarak din insanlar ortak bir bağlılık amacı veren, eylemlerinin şahsi ve toplumsal sonuçlarını yargılayabilecekleri, evreni açıklayabilecekleri bir düşünce sistemi sunan hislerin bütünüdür denilmektedir. Buna ek olarak ise din, insanları bir yaratıcıya ve kutsal kabul edilen varlıklara tapınmayı sistemleştiren kurum ve bu doğrultudaki kurum, töre ve gelenekleri bir araya getiren yapı olarak tanımlanmaktadır.¹⁵

Daha evvel verdiğimiz kısa bilgiler ve tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere din, toplum hayatında oluşturduğu sosyal kurumlar ile insanları bir arada tutmaya yarayan geleneksel ve kültürel öğelerin oluşmasında da önemli rol oynar. Gelenekler, örf-adetler kültürün olmazsa olmaz öğeleri halindeyken, bu mefhumların oluşumunun ana etmenleri arasında din kavramı ve dini öğeler yatmaktadır. Bu ve benzeri öğeler dil ile de bağlanınca ortaya, etkileşim sonucu artık ortak düşünceyi paylaşan, ortak bir dünya görüşüne sahip millet oluşumunun bir aşaması haline geldiği görülmektedir.¹⁶

2.2.1.3. Ortak Soy ve Vatan Unsuru

Ortak soy, aynı kökten gelen insan grupları milleti oluşturan öğelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı dili konuşan toplumlar zaman içinde dillerini kaybederek farklı bir renge bürünse de ortak bir soydan gelindiğine olan inanç, bu insanları yeniden bir araya getirebilir¹⁷.

Tarihte bu durumun gerçekleştiği örnekler de karşımıza çıkmaktadır. Bunun tam tersi bir şekilde ortak soydan olmalarına rağmen Bulgarlar ile Türklerin kendilerini farklı bir millet olarak tanımladıkları gerçeği de bizi, ortak soy birliğine olan inancın gerekli olduğu gerçeğine götürmektedir. Zira tarihsel bilgiler ışığında bakılınca Bulgarlar ile Türklerin ortak soya mensup oldukları anlaşılmaktadır. Fakat Bulgarların geçirdiği dil ve din değişikliği nedeni ile Türklerden uzaklaşmış ve hissi olarak aradaki bağlar kopmuştur. Bu yüzden ortak soydan gelindiğine olan inanç önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸

Vatan kavramı ise millet için farklı bir öneme sahiptir. İnsanları paylaştığı manevi değerlerin yanında ortak bir toprak parçası üzerinde, varlıklarını sürdürmesi ve manevi

¹⁵ Asaf Atalay Yılmaz, *Dinler Tarihi*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 13.

¹⁶ Niyazi, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁷ Niyazi, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁸ Niyazi, *a.g.e.*, s. 43.

değerlerini bu toprak parçası üzerinde yükselttiği görülmektedir. Paylaşılan değerler arasında ise ülke, vatan, ortak bir toprak parçası da vardır. Millet kendi değerlerini, yaşadığı coğrafya ve toprakla adeta bütünleştirmektedir. Kurduğu şehirler, geliştirdiği kültür havzası ve ortak değerleri paylaşan insanlar, bu değerleri taşıyan millet ile ortak bir maddi zeminde yani vatanda buluşmaktadır.¹⁹

Tarih boyunca bilim insanları coğrafyanın insanlar üzerindeki etkisini ve toplumun, milletin oluşmasındaki katkıları üzerine çalışmalar yapmışlardır. İnsan yaşamının geçtiği alanlarda bıraktığı izler göz önüne alınırsa vatanın sadece topraktan ibaret olmadığı da anlaşılmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere millet, yaşadığı toprak üzerinde manevi değerleri de inşa etmiştir. Bu ve benzeri etkenlerle düşünülünce ortak bir soya mensubiyet şuuru ve ortak bir toprağı paylaşmak, vatan vurgusu milleti oluşturan temel öğeler arasındaki önemini arttırdığı düşünülmektedir.

2.2.1.4. Ülkü Birliği

Ülkü, amaç, hedef aynı manaya gelen kelimelerdir. Ve iktiza ettikleri mana ise bir ilkeyi kendine amaç edinip, belirlenen hedefe ulaşma isteğidir. İnsanlar genellikle bireysel olarak bir ülkü belirleyip bu ülkeye ulaşma isteğine içgüdüsel olarak sahiptir. Daha öncede belirtildiği üzere millet bir nevi politik bir yapıdır. Bu politik yapıda ise bireyci anlayışın yanında, toplumun yekûnu için hedeflenen genel bir ülkü olduğu da karşımıza çıkmaktadır. Ülkü genellikle geleceğe dönüktür. Aynı dili konuşan, aynı hisleri paylaşan milletin üyeleri geçmişten gelen birlikte yaşama ve birlikte daha iyi yaşam şartları ve benzeri gibi ortak duyguları geleceğe taşımak adına birlikte hareket etme fiilini de bu ülkü birliği hissi ile elde etmektedir. Daha çok duygusal bir yoğunluğu içinde barındıran ülkü birliği milletin üyelerinin ortak geçmişle geleni, ortak bir geleceğe taşıma hissinin paylaşılması anlamını taşımaktadır.²⁰

Tarihi süreç içerisinde yaşanmış olaylar incelendiğinde ortak bir amaç, ortak bir rıza ve ülkü birliği içinde olan toplulukların başarı elde ettikleri görülmektedir. İbn-i Haldun, Mukaddimesinde Müslümanların kendilerinden sayıca üstün durumda olan düşmanlarını mağlubiyete uğratıp, galip gelmelerini Müslümanların ortak bir inanç içinde, Allah'ın rızasını kazanma arzusu ile başardıklarını ifade etmiştir. Ona göre ortak bir ülkü birliğine sahip az sayıda kişinin, ortak bir ülkeye sahip olmayan kalabalıklara galip gelmesi kaçınılmazdır.²¹

¹⁹ Niyazi, *a.g.e.*, s. 49.

²⁰ Niyazi, *a.g.e.*, s. 52.

²¹ İbn-i Haldun, *Devlet*, çev., Osman Arpaçukuru, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 10.

Buradan da anlaşılabileceği üzere din, dil, ortak bir vatan şuuruna sahip grupların ölkü birliğini sağlamaları halinde artık bireycilikten çıkıp, ortak bir soydan geldiğine inandığı her bir ferdin iyiliğini düşünme isteğı de hâsıl olmaktadır. Bu noktada ölkü birliği milletin, oluşumunda önemli olan rolünü ifa etmekte olduğu anlaşılabilecektir. Duygu yüklü bir his halinde ortak bir ölkü etrafında kenetlemek, millet için olmazsa olmaz bir unsur olduğunu kanıtlamaktadır. Ölkünün aidiyet şuuru ise adeta yapbozun son parçası gibi resmi tamamlayan, milletin oluşması için gerekli olan bir unsur olduğu anlaşılmaktadır.

2.3. Millet İle Akraba Kavramlar: İrk ve Etnisite

2.3.1. İrk

İrk kavramının ne olduğuna yönelik ortak bir kabul görmüş tanım yapılamamaktadır. Fakat daha önce millet tanımlamasına verilen örneklere benzer şekilde yapılmış tanımların yapıldığı görölmektedir. Buna göre ırk, büyük oranda ortak bir dil ve ananeleri olan, belirli bir bölgeyi yaşam alanı olarak kullanan, ortak bir soya mensup insan topluluğudur.²²

Süreç içerisinde ırk kavramı, bu ortak değerleri paylaşan bireyler arasından bir birlerine karşı daha seçici davranışlar sergilemesine sebep olan, moral işlevini üstlendiğı görölmektedir.²³ Ortak lisan ve düşünce yapısına sahip bireyler, bu değerlerin dışında kalanlarla olan münasebetini de bu doğrultuda oluşturmaktadır. Dolayısıyla ırk kendi değerleri etrafında birleşen ve bu bilinçle biz ve diğerleri olgusuna sahip bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunların yanında ise ırk kavramını etimolojik olarak kök ve esas manasında kullanıp, yaygın olarak ise cins anlamının da bulunduğu yönünde tanımların yapıldığı da karşımıza çıkmaktadır. Bunlara ek olarak ise Batıda “Race” kelimesine denk gelen ırk kavramı, aslında biyolojik olarak kullanılmıştır. Hayvanların anatomik olarak birbirinden farklı olduğunu ifade etmektedir.²⁴

İrkı, milletten ayıran en önemli faktör, ırk kavramının insanı bedensel/fiziki bir unsur olarak değerlendirmesidir. Oysa insan salt fiziki görünümünden uzak, bir takım manevi ve kültürel değerleri bünyesinde barındıran bir varlıktır.²⁵ İnsanın bu tür fiziki özelliklerini baz alarak insanlığın gelişimi ve ayrımı yönünde yapılan çalışmalar,

²² Yayla, *a.g.e.*, s. 107.

²³ Yayla, *a.g.e.*, s. 108.

²⁴ Macit, *a.g.e.*, s. 61.

²⁵ Macit, *a.g.e.*, s. 62.

insanlar arasındaki ayrımı ırki tanımlar ile yapılması gerektiği savunmaktadır. Ancak modern bilim ve genetik alanındaki çalışmalar, insanlar arasında ırki bir ayrımın olup olmadığına dair net bir cevap veremediğini göstermiştir.²⁶

Sonuç olarak ise ırkın, insan grupları içinde birbirinden fiziksel ve biyolojik farklılıklara sahip saç rengi, yüz şekli ve benzeri ayrımları olan ve aralarında kan birliği olan ortak soya sahip gruplar olarak tanımlandığı görülmektedir. Bilimsel çalışmaların ise böyle bir tür değişikliğinin, kesinliğinin olmadığını gösteren değerleri ise ırkın millet kavramı ile olan ayrımına işaret etmektedir.²⁷

Buraya kadar ki kısım da ırk kavramının daha çok biyolojik öğeler barındırdığını ve bilimsel olarak ise bu manada bir kesinliğin olmadığı karşımıza çıkmaktadır. Millet kavramının ise geçmişten geleceğe uzanan, kültürel ve siyasal ilişkiler bütünü şeklinde sergilediği karakteristik özellikleri de ortadadır. Bu bilgiler ışığında denilebilir ki aralarında benzerlikler olsa da ırk ve millet kavramları farklı manaları ifade eden biçimlerdir.

2.3.2. Etnisite

Etnisite, kavram olarak kullanılışı yakın bir dönemde denk gelse de esas itibarıyla etnik kelimesi çok daha eskiye, etimolojik olarak eski Yunana kadar uzanıp, etnos kelimesine dayanmaktadır. Genellikle bir aidiyet biçimi ve diğer gruplardan farklı olduğunun belirtilebilmesi, ayırt edilme unsuru olarak da tanımlandığı görülmektedir.²⁸

Farklı bir tanımlama da ise etnisite, etnik bir grubun genel özelliklerinin dayanağı olan ortak soy ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Bu durum ise grubu birbirine bağlayan ve ötekileri ayıran, kan bağı ve akrabalık ilişkileri şeklinde görülmektedir.²⁹

Etnisiteyi, belli bir kültürel gruba ya da ortak bir coğrafi mekâna bağlılık duygusu şeklinde tanımlayanlarda mevcuttur. Bu yaklaşıma göre ise etnisite, ırksal imgeler de taşıması itibarıyla oldukça karışıktır. Ortak değerlere sahip bir akraba ilişkilerinin bütünlüğü şeklinde görülse de aslında etnisite kültürel bir aidiyet biçimi olarak da değerlendirilmektedir. Gelenekleri de kapsayarak akrabalık duygusu üzerine yapılan vurguyla, ortak köken ve ortak soy bağı mefhumu odaklı olarak bir kimlik aidiyeti, duygusal bir yapı şeklinde tasavvur edilmektedir.³⁰

²⁶ Yayla, *a.g.e.*, s. 108.

²⁷ Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları ...*, s. 278.

²⁸ Ruhtan Yalçın, "Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi Dergisi, C. 69, S. 1, 2014, s. 190.

²⁹ Temuçin F. Ertan ve Orhan Örs, "Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.62, 2018, s. 70.

³⁰ Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları ...*, s. 278.

Etnisite kavramı üzerine genel bir kabulün olmadığı net olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna rağmen farklı ve birbirine benzer tanımlamalar yapılmaktadır. Etnik kavramını, aslında kabile benzeri bir yapı olduğu, ortak değerler ışığında birbirine bağlı, politik bir yapıdan ziyade daha çok kan ve dil bağı olarak gören tanımlamalarda mevcuttur. Buna ek olarak ise etnisitenin, etnik bir gruba aidiyet bilinciyle elde edilen kültürel şuur olduğu şeklinde de tanımlanmaktadır.³¹

Buraya kadar ki kısımda etnisite ve etnik kavramının çoğul bir tanımlamaya sahip olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Yapılan bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere etnisite, özel bir isme sahip, ortak bir soya bağlılık, ortak kültürel değerlere sahip ve grup üyeleri arasında sağlam bir dayanışma görülen yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurları barındıran gruplar etnik bir topluluk olmaya çok büyük ölçüde yaklaşmış olarak görülmektedir.³² Bu unsurlara ek olarak ise etnisitenin oluşmasında dinin önemine vurgu yapan düşünürler de mevcuttur. Dini inanışların etnik yapının sınırlarının oluşmasında etkin bir rol aldığı ifade edilmektedir.³³

Millet kavramı ile etnisite arasında benzerlik olduğu, yapılan tanımlamalardan anlaşılabilir. Ancak her ne kadar birbirine benzer şekilde kullanılsalar da iki kavram esas itibariyle farklı manaları ifade etmektedir. Örnek vermek gerekirse etnik yapılar millet kavramının ifade ettiği gruba nazaran daha küçüktürler. Ortak soy bakımından etnik gruplar daha saydamdırlar. Milleti içinde farklı bir gruba ait olmasına rağmen kendini başka bir millete ait hisseden yapılar mevcuttur. Milletler, ifade ettikleri mana itibariyle etnik gruplara göre daha siyasi ve kültürel dir.³⁴

Bu bilgiler göz önüne alındığında aslında etnisite kavramının da tıpkı ırk kavramı gibi millet ile ilişki içinde, benzer özelliklere sahip olsa da aslında milletten ayrı birer yapı ve grup hüviyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

2.4. Milliyetçilik Nedir?

2.4.1. Milliyetçiliğin Tanımı

Milliyetçilik kavramının tanımlaması geniş bir yelpazeye sahiptir. Buna göre bazı yazarlar milliyetçiliği, milleti politik yapılanmanın, teşkilatlanmanın ana ve en temel unsuru olduğuna dair kanaat şeklinde tanımlamışlardır. İnsanlar tabii şekilde, ayrı millet birimleri olarak bölünmüştür. Millet ise politik gücü elinde bulunduran yegâne yapıdır.

³¹ Yayla, *a.g.e.*, s. 79.

³² Macit, *a.g.e.*, s. 64.

³³ Abdulcelil Kaya, “*Ulus İnşa Sürecinde Etnik Partiler: Sinn Fein ve Bdp*”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013, s. 4.

³⁴ Macit, *a.g.e.*, s. 66.

Bunun yanı sıra milliyetçilik bir ideoloji mi yoksa duygusal bir söylem mi olduğu yönünde ayrılıkların var olduğu da karşımıza çıkmaktadır.³⁵

Bu tanımlamaya benzer bir şekilde ise milliyetçilik, belli bir ulusa ve o ulusun geneli için geçerli olan ortak iyiliğine olan inanç ve bu inançtan ilham alan, ulusu ise siyasi yapının temel ögesi kabul eden yaklaşımlarda mevcuttur. Fakat burada karşımıza yine milliyetçiliğin bir ideolojiyi temsil edip etmediği sorunu çıkmaktadır. Bu durumda ise ideoloji yerine milliyetçiliği ideolojimsi addederek çeşitli alt birimlerinin olduğunu vurgulanmıştır.³⁶

Yukarıda belirtilen tanımlar bize milliyetçiliğin ne olduğuna dair tam bir açıklama sağlamazken, kavramın pek çok mana ifade ettiğini göstermektedir. Bazı düşünürlere göre duygusal bir söylemi, bazı düşünürlere göre ideoloji, bazı düşünürlere göre politik bir imge şeklinde görülmektedir. Tüm bu açıklamaların ana odağı ise milletin ya da ulusun ana temayı oluşturması ve milleti temel gerçeklik olarak görmesidir. Bu halde milliyetçilik de bu gerçeğin farkına varmak olarak algılanabilir.³⁷

Bazı düşünürlere göre ise milliyetçilik felsefi ve sosyolojik kalıplar içerisinde açıklanamayacak seviyede karmaşık ve girift bir yapıya sahiptir. Milliyetçiliğin tezahür ettiği bölgelerde yerel şartlar dâhilinde seyir aldığını ve başka bölgelerde milliyetçiliğin, görüntülerinin görüldüğü bölgenin yerel ve kendine has özelliklerini barındırdığını ifade etmiştir.³⁸

2.4.2. Milliyetçiliğin Türleri

Milliyetçilik kavramının tanımsal anlamda yaşadığı çeşitliliğin yanında bir ideoloji mi yoksa duygusal bir söylem mi olduğuna dair tartışmaların varlığından söz etmiştik. Bu bağlamda milliyetçiliğin çeşitli ideolojilerden faydalanarak, kendi içeriğini zenginleştirdiği görülmektedir. Farklı ideolojilerde kendi bünyesinden parçalar bularak, kendi sistematiğini ileriye taşımaktadır.³⁹

Milleti, siyasi organizasyonun temel etmeni sayan milliyetçilik yaklaşımları aynı zamanda ideoloji tartışmalarında, milliyetçiliğin kendi içerisinde alt bölümlere ayrıldığını ifade eder. Buna göre ise milleti ve millet düşüncesi siyasi amaçlar doğrultusunda kullanmak düşüncesini kapsayan siyasal milliyetçilikten söz edilmektedir. Bunun yanında ise siyasi emellerden ayrı olarak milleti bir medeniyetin

³⁵ Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları* ..., s. 337.

³⁶ Yayla, *a.g.e.*, s. 160.

³⁷ Niyazi, *a.g.e.*, s. 110.

³⁸ Fahri Atasoy, *Milliyetçilik Tartışmaları*, Net Kitap Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 134.

³⁹ Ergenekon Savrun, "Modern Milliyetçilik", *Milliyetçilik Tipolojileri*, der, Hasan Acar, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 11.

yeniden inşası noktasında, ortak değerlerin savunulmasını ön gören kültürel milliyetçilikten bahsedilmektedir. Etnik milliyetçilik ise kültürel milliyetçiliğin bütünleştirici unsurlarını, daha çok ayrılıkçılık noktasında algılayarak hareket ettiği ön görülmektedir.⁴⁰

Siyasal milliyetçilik anlayışı diğer türlere nazaran daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Zira içerisinde farklı tip siyasi amaçlar güden milliyetçilik türlerini içermektedir. Bunlar ise milliyetçiliğin farklı ideolojiler ile eklemlenmiş ve bu ideolojilerden kendi bünyesine aldığı görüşleri içeren, liberal milliyetçilik, muhafazakâr milliyetçilik, yayılmacı milliyetçilik, anti-sömürgeci milliyetçilik olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴¹ Siyasi milliyetçilik geçirdiği sosyal evreler ve tarihsel süreçteki farklı coğrafyalardaki yerelliklerle bezenmiş, kolayca anlaşılmak yerine oldukça karmaşık değerlere bütünlüğü ve karmaşasına sahip bir olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴² Bu siyasal milliyetçilik türlerine kısaca değinmenin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Liberal milliyetçilik, fikri temelleri ve kökleri Fransız devrimine kadar uzandığı söylenmektedir. Fransız devriminin hızlı etkisiyle birlikte Kıta Avrupası'na yayıldığı görülmektedir. Liberalizmin ifade ettiği genel irade, bireysel özgürlüklerin savunulması gibi mefhumlar, milliyetçilerin ise ifade ettiği milletin yegâne ve biricik siyasi unsur olması, milletin özgürlüğü gibi ilkeler bir nevi birleşerek, liberal milliyetçiliğin özgürleştirici bir fikir olarak karşımıza çıkmasını sağlamıştır. Bununla beraber liberalizmin ön gördüğü bireylerin eşitliği ilkesi de milletlerin ayrı ayrı olarak eşit olduğu şeklinde algılanmıştır. Liberal milliyetçiliğin genel özelliklerine bakmak gerekirse bunlar, özgürleştirici, ilerlemeye odaklı, milletlerin eşitliğine inanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁴³

Liberal milliyetçiliğe getirilen eleştiriler ise genellikle ortaya koyduğu görüşlerin duygusal ve romantizm ölçeğinde olduğuna yöneliktir. Fakat milliyetçiliğin özgürleştirici özelliğinin ortaya çıkarması muhtemel olan ayrılıkçı anlayışlar neticesinde milleti tehdit eden, biz ve onlar ayrımı şeklinde ortaya çıkabilecek durum gözden kaçırılmaktadır.⁴⁴

Muhafazakâr milliyetçilik fikri ise, muhafazakâr değerler bağlamında tarihi ve geleneksel yapıların korunması ve desteklenmesi noktasında milliyetçiliğe eklemlendiği görülmektedir. Milliyetçiliğin muhafazakâr görüntüsü tarihi kurum ve yapıların doğal

⁴⁰ Yayla, *a.g.e.*, s. 160-161.

⁴¹ Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları ...*, s. 338.

⁴² Heywood, *Siyasi İdeolojiler ...*, s. 176.

⁴³ Heywood, *Siyasi İdeolojiler ...*, s. 177-178.

⁴⁴ Heywood, *Siyasi İdeolojiler ...*, s. 179.

savunucu konumundadır. Milliyetçilik milletin geçmiş dönemdeki şanlı tarihine atıfta bulunarak bu değerlerin hatırlanması ve korunması fikrini geliştirir.⁴⁵

Muhafazakâr milliyetçilikte, milliyetçiliğin yurt sevgisi vurgusu ve milletin tarihi kurum ve değerlerinin korunması noktasındaki hassasiyeti gibi unsurlar göz önüne alınınca olağan ve olağanüstü durumlarda ülkeye, farklı millete mensup unsurların girmesi ya da göç ve mülteci vasfıyla dışardan gelen unsurları karşı dışlayıcı bir tutum sergilemesine yol açabilmektedir. Kurulu düzene olan bağlılık, kendi milletine olan sevgi dışardan gelen bu unsurlara yönelik negatif tutumları destekler bir görünüm kazanabilmektedir.⁴⁶

Yayılmacı milliyetçilik fikri ise milliyetçiliğin, self-determinasyonun getirdiği, kendi kaderini tayin etme ve kendi kendini idare etme ilkesinin sert ve dışlayıcı bir mefhumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Avrupalı güçlerin kendi gösterişlerini korumak ve arttırmak düşüncesi, milli düşüncelerle toplumun da desteğini alarak emperyalizmin farklı boyuta erişmesine olanak sağlamıştır. Yayılmacı milliyetçiliğin farkı kendini üstün görmesinden kaynaklanan sert yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle kendini diğerlerinden üstün gören, ırki farklılık ve üstünlük karakterini de bünyesinde barındırmaktadır.⁴⁷

Milliyetçiğin duygusal yoğunluğunu içinde barındıran bu fikir, bireyciliği arka plana iterek milletin bütünün büyüklüğü ve şanıyla ilgilenir. Bu noktada ise özellikle askeri başarılar önemli bir milli üstünlük aracıdır. Bu sayede ise milletin fertleri büyük oranda askerileşir. Bu yüklü duygusal bağ toplumda yalnızlaşan bireylere şeref ve özgüven kazandırır. Bunun sonucu ise millete tam bir bağlılıkla zaferleri için çalışma arzusunu perçinlemektedir.⁴⁸

Fransız devriminin ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden biri olarak görülen milliyetçilik fikrinin ilk olarak on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Alman romantizmi ve Alman romantik yazarlarına dayandırılmaktadır. Bazı düşünürler ise milliyetçiliğin Avrupa’da icat edilmiş bir doktrin olarak görmektedir. Bu düşünürlere göre milliyetçilik doğru ve düzenli bir şekilde toplum-devlet örgütlenmesi ve siyasi gücün kullanımının halk tarafından meşruiyeti tesis edilebilmesi adına uygun bir ortam hazırladığı söylenmektedir.⁴⁹

⁴⁵ Heywood, *Siyasi İdeolojiler ...*, s. 180.

⁴⁶ Heywood, *Siyasi İdeolojiler ...*, s. 181.

⁴⁷ Heywood, *Siyasi İdeolojiler ...*, s. 182.

⁴⁸ Heywood, *Siyasi İdeolojiler ...*, s. 183.

⁴⁹ Muhittin Bilge, “Verili Olandan İcat Edilmişliğe Millet ve Milliyetçilik”, *Uluslararası Yönetim ve İşletme Dergisi*, C. 19, S.2, 2017, s. 476.

Milliyetçilik esas itibariyle Avrupa da ortaya çıkmasına rağmen, yayılmacı milliyetçiliğin etkileriyle artan sömürgecilik faaliyetleri ile birlikte Asya ve Afrika kıtalarına da ulaşmıştır. Buralarda yerleşik halde bulunan toplumların, sömürgeci faaliyetler karşısında gösterdiği duruş, milli özgürlük hareketleri ve sömürgeci karşıtı davranışlar, ortaya sömürgeci karşıtı, anti sömürgeci milliyetçilik fikrinin doğmasına yol açmıştır. Sömürgeci anlayışla Asya ve Afrika kıtalarındaki yayılmacı milliyetçilik fikrinin karşısında, bu bölgelerdeki toplumların bağımsızlık mücadelesine girişmesi sömürgecilik karşıtı milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Burada ise milli özgürleşme, siyasal ve iktisadi alanda bağımsızlık fikri de önemli bir etken olarak görülmektedir.⁵⁰ Sömürgecilik karşıtı milliyetçiliklerin bir diğer görünümü ise kendini savunma biçimi olarak sosyalizmin değişik tonlarına ilgi duymalarıdır. Batılı egemen güçlere karşı bir isyan hareketi olarak kendini gösteren hareketlenmeler, sosyalizmin yumuşatılarak kullanılmasına yol açmıştır. Sosyalizmin ortaya koyduğu değerleri milli saiklerle açıklanmaya çalışılmış olup milliyetçiliğin batılı ve liberal değerleri bu manada geri plana itilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵¹

⁵⁰ Heywood, *Siyasi İdeolojiler ...*, s. 184.

⁵¹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler ...*, s. 185.

3. MİLLİYETÇİLİK TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ

Milliyetçiliğin tarihsel sürecine kısa bir açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Bu aşamada ise artık milliyetçilik fikrini sistemli bir şekilde açıklamaya çalışan kuramlara genel bir bakış getirilmeye çalışılacaktır. Milliyetçiliği kuramsal olarak açıklamaya çalışan üç farklı kuramdan bahsedilmektedir. Bunlar ise “İlkçi” ya da bazı düşünörlere göre “Özcü” yaklaşım, milliyetçiliği modernizmin ürünü olarak algılayan Modernist teori ve ara bir yol olarak da nitelendirilebilecek Etno-sembolcü yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵²

Bu aşamada İlkçi teori, Etno-sembolcü teori ve modernist teoriye, millet ve milliyetçiliği hem tanımlama hem de oluşum süreçlerini açıklamaya çalışırken ele aldıkları unsurlar açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. İlkçi Teori

İlkçi yaklaşımın temel görüşünde milletler, tarihin doğal bir unsuru ve organizasyonu olarak görölmektedir. Bu yönüyle ilkçilik ya da özcü yaklaşım milleti, en az duyu organlarımız ve yeteneklerimiz kadar doğal kabul eder.⁵³

Bazı düşünörlere göre ilkçi yaklaşım içerisinde üç farklı görüş bulunmaktadır. Bunlar ise; doğalcı, biyolojik ve kültürel olarak isimlendirilmektedir. Doğalcılık bu yaklaşımlar içinde en sert bakış açısına hâkim olan görüşe sahiptir. Zira doğalcılığa göre milli kimlikler doğaldır ve hangi milli kimliğe ya da etnik kökene bağlı olduğumuz önceden bellidir. Etnik kimliğin doğal oluşu, farklı etnik yapılarında doğal olarak karşılanmasını düşöndürür bu noktada ise kendinden ayrı olanı dışlamakta bir o kadar doğal olarak algılanmaktadır. Biyolojik görüşe göre ise etnik yapının birbirine olan bağılılığını genetik yönlendirmelerde aramaktadır. Bu görüşe göre aynı etnik ve genetik değerlere sahip bireyler ortak kültürel değerlerden dolayı kendine yakın hissettiği bireyler ile güçlü bağlar geliştirirler. Kültürel yaklaşıma göre ise bireyler arasında ki kuvvetli ortak bağ hissi verilidir. Birey içinde bulunduğu toplumun değerlerine bağlıdır ve bu duygusal bir yakınlıktır. Menfaat ve çıkarlardan ziyade ahlaki, duygusal bir hisler bütönlüğünden söz edilmektedir.⁵⁴

⁵² Abdulvahap Akıncı, “Milliyetçilik Kuramları”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.15, S.1, 2014, s. 139.

⁵³ Mustafa Altunoğlu, “Millet İnşası: Özcü, Modernist Yaklaşım, Etno-Sembolcü Yaklaşımlar”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.26, 2010, s. 1-7.

⁵⁴ Akıncı, a.g.e., s. 140-141.

Doğalcı yaklaşım çerçevesinde insanlar tıpkı bir ailenin üyeleri olması gibi, ortak bir etnik grubun, milletin de doğal bir üyesi olarak algılanmaktadır. Bu görüş ilk olarak Alman romantikleri ve Roussesau'nun takipçileri arasında yaygın bir şekilde var olan milliyetçiliğin organik versiyonu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünceye göre milletler özel bir karaktere, ortak değerlere, ortak bir ülkeye sahiptirler.⁵⁵

Biyolojik yaklaşım ise genetik benzerlikler ile açıklama yapmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda milletler doğaldır ve genetik yakınlık, akraba ilişkileri çerçevesinde kurulan bir akrabalık ağının bugüne uzanmış halidir. Kültürel benzerlik ve genetik yakınlık grup üyeleri arasındaki ilişki bağının artmasını da önemli bir etkidir. Kültürel yaklaşım ise etnik yapıyı geçmişten beri var olan ve verili bir yapı olarak görmektedir. Bu durum ise grup üyeleri arasındaki bağın kuvvetli olmasını sağlar.⁵⁶

Kültürel yaklaşım ise etnik yapıyı geçmişten beri var olan ve verili bir yapı olarak görmektedir. Bu durum ise grup üyeleri arasındaki bağın kuvvetli olmasını sağlar. İlkçi yaklaşım incelenirken, İngilizce olarak primordializm kelimesi ilkçiliğe karşılık olarak kullanılmaktadır. Kelime etimolojik olarak iki farklı ve birbirine yakın anlamda kullanılmaktadır. Başlangıçtan beri var olma ve ilk yaratılan şeklinde. Kavramı ilk kez kullanan düşünür Edward Shils, aile içindeki bağlılıktan bahsederken bunun aile içi iletişimden değil, kelimelerle ifade edilemeyecek heyecan ve duygu yüklü olan ve kan bağına yüklenen anlamlardan ileri geldiğini öne sürmektedir.⁵⁷

Daha önce ilkçiliğin içerdiği görüşler içerisinde, en sert yapıya sahip olanın doğalcı yaklaşım olduğunu belirtmiştik. Bazı düşünürler bu doğalcı yaklaşımı iki farklı biçimde değerlendirmiş ve doğalcılığın bu sert yapısından hareketle milletin ve milliyetçiliğin doğal olarak tarihsel süreçten beri var olduğunu söylemektedir. Bu yaklaşıma ise Smith, perennializm yani eskilcilik adını vermektedir. Buna göre milletlerin tarihsel süreç boyunca var olduğunu kabul etmek için doğal olarak nitelendirmeyi gerekli görmez.⁵⁸ Perennializm kelimesi etimolojik olarak farklı manalarda kullanılsa da Smith bu kavramı milletlerin eskiden beri var olduğu ve değişmezliği olarak algılamaktadır. Milletlerin tarihsel süreç içerisinde öz benliklerini kaybetmeden varlıklarını koruduğunu söylemektedir. Eskilcilerin düşüncesine göre millet, tarihsel süreçte farklı şekillerde görünse de bugüne öz benliğini koruyarak gelmiştir.⁵⁹

⁵⁵ Anthony D. Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, çev., Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s. 29.

⁵⁶ Smith, *a.g.e.*, s. 30.

⁵⁷ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 77.

⁵⁸ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 79.

⁵⁹ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 80-81.

Genel olarak Premordializm milliyetçiler tarafından özümsemiştir. Bu düşünceye göre milletler doğaldır. Din ve dil gibi verili yapılardır. Doğal olan bu yapılar tarihin en eski dönemlerine kadar gidebilmektedir. Perennialistlere göre ise milletler antik dönemden beri sosyal ve siyasal olarak ölmez bir özle varlıklarını sürdürmektedirler. Bugünkü milletler antik ve orta çağdan beri var olan yapıların bugüne uzantılarıdır. Milletler tarihsel süreçte hep vardılar, değişen şey ise milletlerin bugün büründükleri şekillerdir. Ve milliyetçiler, milleti uyandıran seçilmiş kişilerdir.⁶⁰

Buraya kadar ki bilgiler ışığında, ilkçi yaklaşım içerisinde doğalcı düşünce milletlerin eski çağlardan beri var olduğunu, öz benliklerini koruduklarını, biyolojik düşünce ise milletlerin arasındaki bağın kuvvetinin temelini genetik yakınlıkla izah ettiğini ve son olarak kültürel yaklaşımın ise bu bağın grup üyeleri arasında var olan kültürel değerlere, onları diğerlerinden ayıran bu değerlerin inancı esas aldığı söylenebilmektedir.⁶¹

İlkçi yaklaşımlara yönelik eleştirilere kısaca bakmak gerekirse, ilk olarak karşımıza etnik kimliklerin verili ve nesiller arası aktarımı savına yönelik eleştiri gelmektedir. Bu noktada ise Paul Brass'ın birleştirici unsur olarak dilin işlevine önem atfederek çok uluslu devletleri işaret eder. Bu ülkelerdeki insanların birden fazla dil kullandığını ve çoğu zaman farklı sebeplerle insanların ortak bir düşünce amacı dışında kalan, dilin iş bulmak gibi konularda yardımcı olabileceği düşüncesiyle hareket etmektedir. Dolayısıyla dil burada birleştirici işlevinin dışında bir renge bürünmektedir. Smith ise etnik yapıların, toplumun diğer yapıları gibi ekonomik ve siyasal süreçlerden etkilendiğini öne sürmektedir. Farklı etnik gruplar arası evlilik ve ticari ilişkilerin getireceği etkileşim, kimliğin değişmesine yol açabilmektedir. Dolayısıyla etnik kimliği uzun süre bozulmadan, değişikliğe uğramadan öz benliğini korumasının zor olacağı vurgulanmaktadır.⁶²

Bu ve benzeri örneklerle ilkçi düşünürleri eleştiren pek çok düşünür aynı zamanda ilkçi yaklaşımın ortaya sunduğu görüşlerini de desteklemişlerdir. Etnik toplulukların çözümlenmesi, etnik mitlerin ve anıların dayanıklılığı noktalarını vurgulamasını kayda değer kabul etmektedirler. Bunların yanında ilkçi yaklaşımı önemli kılan en önemli etmen ise etnik bağlılıkların çözümlenmesinde inancın ve algılamaların önemini vurgulamasından kaynaklanmaktadır.⁶³

⁶⁰ Rasim Bozbuga, "Milliyetçilik Teorileri Bağlamında Zaza Kimliği ve Zaza Hareketi", Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Dergisi, C. 6, S.2, 2020, s. 46.

⁶¹ Özkırımlı, a.g.e., s. 86-87.

⁶² Özkırımlı, a.g.e., s. 88-89.

⁶³ Özkırımlı, a.g.e., s. 96.

3.1.1. Etno-Sembolcü Teori

Etno-sembolcü yaklaşıma göre, milletlerin oluşumu sürecindeki subjektif değerler ile milliyetçiliğin ayırt edici vasıfları, etnik unsurların devam edip etmedikleri fikriyle ilgilenir. Bu şekilde toplumsal ve kültürel varlıkların tarihsel süreç içerisinde kendi varlıklarını koruma süreçleri anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Etno-sembolcü düşünürler milletlerin tarihsel serüvenini dikkatle inceleyerek, etnik kökenlerini irdeleyerek modern milletlerin ortaya çıkışlarını açıklamaya çalışmaktadır.⁶⁴

Etno-sembolcü kuram, ilkçi ve modernist kuramın ortasında bulunan, bir ara yol şeklinde karşımıza çıkmaktadır. En önemli düşünürü Anthony D. Smith olarak değerlendirilmektedir. Smith'e göre milletler on dokuzuncu yüzyılın ürünüdür. Fakat kökleri çok daha eskiye dayanan etnik yapıları kabul eden düşünür, bu eskiye dayalı etnik kimlikler ile millet arasında bir bağ olduğunu savunmaktadır. Pek çok topluluğun millet oluşumunu tamamlayamadığını vurgulayan düşünür, modern millet ve milliyetçiliklerin çok daha eskiye dayanan etnik yapılarla derin bir ilişkisi olduğunu da vurgulamaktadır.⁶⁵

Etno-sembolcü yaklaşım incelenirken öncelikle terimin ne gibi bir mana yükü taşıdığını anlamının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu noktada ise etno-sembolcü terimi, milliyetçiliği izah etmek için geliştirilen yöntemleri incelerken etnik geçmişe değinen ve vurgu yapan düşünürleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Etno-sembolcü yaklaşımı benimseyen düşünürlerin milliyetçiliği izah ederken kullandıkları argümanlar ve vurgu yaptıkları temalar genellikle benzerlik göstermektedir. Etno-sembolcü yaklaşımın en önemli savunucuları ise Anthony D. Smith, John Armstrong, John Hutchinson olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁶ Bu çalışmada sadece Smith ve Armstrong'un görüşlerine kısaca değinmenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

3.1.1.1. Etno-Sembolizm ve John Armstrong

Amerikalı siyaset bilimci olan John Armstrong, önemli sayılan eseri *Nations Before Nationalism*' de milletlerin tarihsel gelişimini incelemeye çalışırken bu süreci antik çağlara kadar indiren, uzun ve geniş bir zaman sürecinde incelemeyi hedeflediğini belirtmiştir. Bu ise o güne kadar modernist teoriye yöneltlen ilk eleştirel yaklaşım olarak bir hayli öneme sahiptir. Milletlerin, milliyetçilikten önce de var olduğunu ileri süren Armstrong, modernist yazarlar ile milletin icat edildiği tarih konusunda

⁶⁴ Ertan ve Örs, *a.g.m.*, s. 78-79.

⁶⁵ Akıncı, *a.g.m.*, s. 143.

⁶⁶ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 194-195.

anlaşmazlığa düşmektedir. Ve yazara göre etnik bilinç uzun bir geçmişe dayanmaktadır.⁶⁷

Etnik bilincin kalıcılığına vurgu yapan yazar, etnik yapıları birbirinden ayıran önemli etkenler olan sembollerin önemini belirtmiştir. Buna ek olarak ise mitlerin dayanıklılığı ve uzun süre varlıklarını muhafaza ettiklerini de belirtir. Etnik bilincin kalıcılığı noktasında ise yaşanan bölgenin şartlarına göre şekillendiği gerçeğine atıf yapmıştır. Orta Doğu'da göçebe kültürden kaynaklı olarak etnik anlayış kan bağı ile alakalı olarak gelişmiştir. Avrupa'da ise yaşam şartları yerleşik düzen etrafında olduğu için burada ki mit ve semboller toprağa göre şekillendiğini vurgulamıştır. Yazar etnik bilincin oluşumu noktasında etken olan unsurlara dil, dini, siyasi ve ekonomik şartları da göstermektedir.⁶⁸

Sonuç olarak Armstrong ortaya koyduğu eserler ve yaklaşım tarzı ile milletlerin oluşumu, etnik yapılarla olan ilişkilerini anlamamız noktasında, bu kavramların anlaşılabilmesini tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulaması önemli bir aşama olarak milliyetçik kuramları arasındaki yerini almıştır. Daha sonra ise yazarın bu görüşlerini Smith'in geliştirdiği ve etno-sembolcü alanda gelişme kaydettiği görülmektedir.⁶⁹ Ona göre milletler tarihsel sürecin antik dönemlerini kapsayacak şekilde derin bir alanda incelenmelidir. Etnik bilinç eski dönemlere kadar uzanan bir birikime sahiptir. Günümüzdeki milliyetçilik ise bu birikimden teşekkül eden bütün siyasi ve sosyal örgütlenmeye yön veren ana etkidir. Armstrong'un süreklilik vurgusu önemli bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁰

3.1.1.2. Etno-Sembolizm ve Anthony D. Smith

Anthony D. Smith, milliyetçilik alanındaki çalışmalar da etno-sembolcü yaklaşımın en güçlü temsilcisi konumundadır. Bu alanda yapmış olduğu çalışmalar ile etno-sembolcü yaklaşımın çözümlenmesinde önemli bir aşamaya gelinmesini sağlamıştır.⁷¹

Smith, etnik kimliklerin dayanıklılığını vurgular. Dayanıklı olmaları süreç içerisinde hiçbir değişiklik geçirmediği anlamına gelmemektedir. Burada önemli olan çeşitli etkenlerle gerçekleşen değişimin kültürel devamlılığı ne ölçüde etkilediğidir.⁷²

⁶⁷ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 197-198.

⁶⁸ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 200.

⁶⁹ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 201.

⁷⁰ Kaya, *a.g.m.*, s. 11.

⁷¹ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 201.

⁷² Altunoğlu, *a.g.m.*, s. 1-7.

Smith millet kimdir sorusuna verilecek cevabın, milletin etnik kökenlerinde aranması gerektiğini söyler. Etnik topluluğun oluşumunun ise birleşme ve bölünme yoluyla gerçekleştiğini söyler. Burada ise şehir devletlerini örnek gösterir. Farklı birimlerin bir araya gelmesini ya da kavimlerin genişlemesini örnek göstererek bir birimin diğerini yutmasından bahsetmektedir. Bunlara ek olarak ise etnik grupların oluşumuna dini ve siyasi ayrılıkların, bölünmelerin de sebep olabileceğini vurgulamaktadır.⁷³ Etnik gruplardan bahsederken iki tip etnik topluluğun varlığından söz eder. Bunlar ise yatay ve dikey topluluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada yatay toplulukları aristokrasi sınıfına mensup aristokratlar ve din adamlarının oluşturdukları üst bir yapıdan bahseder. Bu yapının içine bazen üst rütbeli subaylar, bürokratlar ve zengin tüccarları da dâhil etmektedir. Yatay toplulukları önemli kılan ise esnek bir yapıya sahip olup farklı coğrafyalardaki üst gruplarla ilişki içinde olmalarına bağlar. Dikey etnik yapıları ise halka daha yakın olması ve etnik kültürün toplumun geneline yaygın olduğunu söylemektedir. Dikey topluluklarda kendi kültürel değerlerine yakın olanlarla iş birliği düşüncesi ve bağ varken, kendinden farklı olanları dışlama eğilimi olduğunu söylemektedir.⁷⁴

Etnik toplulukları ve millet oluşumlarını derinlemesine inceleyen Smith bu noktadan sonra milliyetçilik türleri üzerine bir tipoloji oluşturur. Hans Kohn'un doğulu-organik, batılı-isteğe bağlı modellemesinden faydalananarak, toprağa bağlı milliyetçilik ve etnik milliyetçilikten bahsetmektedir. Toprağa bağlı milliyetçilikleri ise bağımsızlıktan önce yabancı ve sömürgeci yönetimlerden kurtulup kendi kaderini tayin etme hakkını kullanmak isteyen sömürgecilik karşıtı milliyetçilik ve bağımsızlıktan sonra sömürgeci anlayıştan kurtulup kendini devletini oluşturmak için dağılan etnik grupları bir araya getirmeye çalışan milliyetçiliğin bütünleştirici versiyonu olarak kabul eder.⁷⁵

Etnik milliyetçilikleri ise aynı şekilde bağımsızlıktan önce ve sonra şeklinde ayırmıştır. Bu yaklaşıma göre ise millet bağımsızlıktan önceki düşünceye göre, daha büyük bir parçadan farklı olarak başka bir etnik topluluğa dayalı olarak kendi devletini oluşturma isteği yatmaktadır. Bunlara ise ayrılıkçı milliyetçilikler demektedir. Bağımsızlık sonrası milliyetçilikleri ise var olan sınırların dışında kalan, aynı etnik yapıya mensup grupları da içene alarak daha büyük bir devlet kurma düşüncesine sahip genişlemeci milliyetçilik olarak söylemektedir.⁷⁶

⁷³ Özkırmılı, *a.g.e.*, s. 204.

⁷⁴ Özkırmılı, *a.g.e.*, s. 207.

⁷⁵ Özkırmılı, *a.g.e.*, s. 210-211.

⁷⁶ Özkırmılı, *a.g.e.*, s. 211.

Buraya kadar ki fikirlerinden anlaşılacağı üzere Smith'e göre millet tarihseldir. Kendinden çok daha önce var olan etnik grupların takipçisi ve mirasçısıdır. Millet önceden beri var olan etnik grupların değerlerini kendinde toplayarak dönüşüm sağlamıştır. Modern öncesine ait olan mit ve sembolleri kendinde toplamaktadır. Milliyetçilik ise bu değerlere yeniden hayat vermiştir. Canlanmasını ve bu değerler ışığında bir araya gelmek ve kendi değerlerini yüceltmek hissini diriltmiştir. Bu duruma örnek olarak ise Ermeni milliyetçiliği ve Siyonizm'i göstermektedir.⁷⁷

Etno-sembolcü yaklaşıma yapılan temel eleştiriler ise kısaca şu şekildedir. Özellikle Smith'e yönelik olarak milletlerin sürekliliğini yaptığı vurgu üzerinedir. Yazarın süreklilik konusuna gereğinden fazla değindiği ve etnik kimliklerin değişkenliği konusu göz ardı ettiği düşünülmektedir.⁷⁸

Bununla birlikte etno-sembolcülerin terminolojik olarak kavram karmaşasından fazlaca etkilendiğine yönelik eleştiriler vardır. Kavramlara getirdikleri geniş bakış açısının, millet ve milliyetçiliği çok eski tarihlere dayanmasını normalleştirdiği söylenmektedir. Yine etnik grup bilincinin gelişmiş olması ve ortak tarih bilincine yapılan vurgunun yanlış olduğu söylenmektedir. Breuilly ise Smith'in çalışmalarından yola çıkarak etnik grupların kurumsallığının olmadığını söylemektedir. Calhoun ise farklı bir açıklama ile milliyetçiliğin etnik benzerlik ve ortak geçmişin yanında politik bir toplumun oluşmasını da önemsedini belirtmektedir.⁷⁹

3.2. Modernist Teoriler

3.3. Tarihçe

Milliyetçilik kuramları içerisinde modernist yaklaşım, etno-sembolcü ve ilkçi yaklaşımlara nazaran birbirinden farklı görüşleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlamda modernist kuram içerisinde birden fazla düşünür ve görüş bulunmaktadır. Bu kuramı benimseyen düşünürlerin ortak noktası ise millet ve milliyetçilik düşüncesini, tarihsel süreç içerisinde var olan, etnik kökenler yerine, modern döneme ait yapılar olduğu kanaatidir. Modernist yazarlar birbirlerine yönelik eleştirileri de mevcuttur. Genel itibariyle modernist yazarlar kuramları açıklarken tek bir etkene vurgu yapmaktadır. Ortak noktaları ise daha önce de belirtildiği üzere milletler ve

⁷⁷ Smith, *a.g.e.*, s. 179.

⁷⁸ Altunoğlu, *a.g.m.*, s. 1-7.

⁷⁹ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 212-214.

milliyetçiliği modern süreçlerden önce var olmadığı, modernizmin ürünü olduğu düşüncesidir.⁸⁰

Modernist düşünceye göre milliyetçilik, sanayi devrimi, kapitalizm, merkezi devletlerin oluşması gibi modern döneme ait ya da modern sürecin ürünü olarak kabul etmektedir. Milliyetçiliği modern dönemin koşullarından kaynaklanarak oluştuğunu dolayısıyla milletlerin ise ancak bu koşulların yaşandığı dönemde var olan bir gerçeklik olduğunu iddia etmektedirler.⁸¹

Modernist düşünceye göre milletler, milliyetçiliği değil, milliyetçiliğin milletleri yarattığı vurgulanmaktadır. Aynı şekilde milletlerin devleti yaratmadığını, devletin milletleri oluşturduğunu söylemektedirler. Milletlerin tarihsel süreç içerisinde gelen doğal yapılar olduğuna dair düşünceyi kabul etmemektedirler. Esasen devletin modern süreçler neticesinde milleti oluşturduğu fikri üzerine yoğunlaşmaktadırlar.⁸²

Modernist teoriye savunan düşünürlere göre modern öncesi dönem, ulusların ortaya çıkmasına sebep olan siyasi, sosyal ve iktisadi şartları taşımamaktadır. Modern dönemle birlikte ortaya çıkan yeni düzenle birlikte uluslar ortaya çıkmıştır. Farklı bir söyleyişle milletler ve milliyetçilik geleneksel sosyal yapıdan modern döneme geçiş sürecinde ortaya çıkmıştır.⁸³

Modernist düşüncenin temel varsayımlarını şu şekilde belirtebiliriz, milletler ve milliyetçilik modern dönemin ürünü ve Fransız ihtilalinden sonra ki süreçte var olmuşlardır. Milletler ve milliyetçilik sanayileşme, kapitalizm ve kitlesel iletişimin yaşandığı süreçlerin getirisidir. Son olarak ise modernliğin getirdiği ihtiyaçları karşılamak için millet tasarlanmış ve buna en uygun araç ise milliyetçilik olmaktadır. Görüldüğü üzere modernist düşünürler modern çağın gereksinimi ve elitlerin iktidar savaşında en etkili güçleri olarak millet ve milliyetçiliği görmektedirler.⁸⁴

3.4. Modernist Teorisyenler

Modernist teori bünyesinde bir hayli düşünür fikri çalışmalar yapmıştır. Bu noktada öne çıkan isimler ise Ernest Gellner, Eric Hobsbawn, Michael Hechter, Tom Nairn, John Breuilly, Paul Brass, Benedict Anderson, Miroslav Hroch şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yazarlara ise modernistler denmektedir.⁸⁵

⁸⁰ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 98.

⁸¹ Ertan ve Örs, *a.g.m.*, s. 76.

⁸² Akıncı, *a.g.m.*, s. 142.

⁸³ Bozbuga, *a.g.m.*, s. 47.

⁸⁴ Smith, *a.g.e.*, s. 27.

⁸⁵ Akıncı, *a.g.m.*, s. 141.

Bu aşamada modernist kuramcılar ayrı başlıklar halinde ele alarak ortaya koydukları görüşleri, düşünürlerin millet ve milliyetçilik fikirlerini incelerken, hangi etkeni özellikle belirttikleri incelenmeye çalışılacaktır.

3.4.1. Ernest Gellner

Gellner, modernist kuramcılar içerisinde önemli bir yeri vardır. Onu önemli kılan milliyetçilik fikrini açıklarken orijinal bir kuram oluşturmıştır. Onun düşüncesinde millet ve milliyetçilik, diğer modernist kuramcılarda olduğu gibi modern sürecin, yani sanayileşme, kapitalistleşme süreciyle ilişkilidir. Milletlerin ortaya çıkışı ise toplumsal koşulların sadece seçkinlerin değil toplumun geneline hâkim olan yüksek kültürlerinin gerektiğinde ortaya çıktığını, yani milliyetçiliklerin milleti doğurduğunu ifade etmektedir. Ona göre milliyetçilik birbirlerinin yerine geçebilecek türdeş bireylerden oluşan bir yapıdır. Bu yapıyı bir arada tutan ana etken ise bu bireylerin paylaştığı yüksek kültür olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁶

Düşünürümüz modernlik olgusunu, kültürün ve toplumun kitlesel olarak hareket etmek ve teşkilatlanması bağlamında ayırt edici bir şekli olarak yorumlamaktadır. Milliyetçiliği ise modernliğin bir işlevi olarak algılamaktaydı.⁸⁷ Ona göre ulus-devletin oluşumu, milliyetçi düşünce ve hareket süreçlerinin hepsi sanayileşme ile kesişmenin yaşandığı zamanda ortaya çıkmıştır.⁸⁸ Ona göre sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan, karışık iş bölümünden doğan ihtiyaçlar tarafından gelişen merkezileşme süreci, önlenemeyecek şekilde milli devletleri doğurmuştur.⁸⁹

Gellner'e göre, milletler farklı koşullarda inşa edilmiştir. Toplumsal yapının homojen ve standartlaştırılmış bir yüksek kültürün zorunluluğu ortaya çıkardığı şartlarda milliyetçilik ortaya çıkmıştır. Bu haliyle milliyetçiliğin kültürel proje olduğunu ifade etmiştir.⁹⁰ Ona göre milliyetçiliği ve milliyetçiliğin ürünü olan milletin doğuşuna dair tüm merakları gidermenin yolu, devletleşerek yaşamının engellenemediği sanayi toplumundan geçmektedir. Devlet ile toplumun birleşimi tarım toplumlarında görülemez. Yüksek ve aşağı kültürler, tarım kültüründe içine kapanık olarak görülmektedir. Bu sebeple tarım toplumlarında ortak bir kültür oluşturma kaygısı yoktur. Burada ortak kültürden ziyade tarım toplumunda kültürel çeşitlenme mevcuttur. Tarım toplumunda, sanayi toplumunun aksine verimlilik bir amaç değildir. Sanayi toplumundaki bu değişim karmaşık ve zincirleme iş bölümünü de ortaya çıkarmıştır.

⁸⁶ Altunoğlu, *a.g.m.*, s. 1-7.

⁸⁷ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev., Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayın, İstanbul, 2018, s. 26.

⁸⁸ Gellner, *a.g.e.*, s. 11.

⁸⁹ M. Naci Bostancı, "Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik", *Türkiye Günlüğü Dergisi*, S.75, 2003, s. 26.

⁹⁰ Akıncı, *a.g.m.*, s. 143.

Sanayi toplumu sürekli ilerleyerek artan verimi amaç edinerek büyümeyi ön görmektedir. Bu büyüme ise ortak bir dünyanın kurulması ve hukuki, siyasi olarak da teşkilatlanması ile mümkündür. Tam olarak bu noktada devlet yani siyasi organizasyon ile ortak kültürün yolu kesişmektedir. Milliyetçilik ve millet ise burada ortak kültür, ortak toplum, ortak siyasi organizasyon gibi isteklerin gerçekleşmesine odaklanmaktadır.⁹¹

Düşünürümüze göre, milletin iki farklı genel geçer sayılabilecek tanımı vardır. Bunlardan ilki insanlar ya da iki farklı insan aynı kültürü paylaşıyorsa aynı millettendir. Buradaki kültür, bir çeşit fikir, simgesel çağrışım, davranış sistemi ve iletişim ağını ifade etmektedir. İkincisi ise, insanlar kendilerinin aynı milletten olduğunu ifade ediyorsa o millete aittir. Buradan hareketle milletleri, insanların kendilerinin yarattığını aynı zamanda kendi inanış ve dayanışmalarının sonucu ortaya çıkan ürün olduğuna dikkat çekmektedir. Yaptığı bu iki tanımlanın tek başına yeterli olmasa da milliyetçiliğin açıklanmasında yararlı olduklarını vurgulamaktadır.⁹²

Ona göre bireyler, kendileri ve çevrelerini üretebilme kabiliyeti tarım toplumundayken mümkündür. Fakat sanayileşmeyle beraber bu kendini yeniden üretebilme olanağı ortadan kalkmıştır. Bu noktadan itibaren ise karmaşık iş bölümünden kendine iş edinmekten, aileyi bir arada tutabilmeye kadar hemen her alanda ulus-devlete ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Sanayileşme ve akabinde cereyan eden gelişmelerle artık hareketli bir toplum yapısına geçilmiştir. Bu noktayı eğitim süreciyle beraber değerlendirilmesi noktasına dikkat çeken yazarımız, toplulukların özel iletişim sistemlerinin değişime uğradığından bahseder. İktisadi gelişimlerin eğitimle birlikte toplumun tüm bireylerinin iletişim kurmasına yardımcı olacak ortak bir dil ile toplumu bir kez daha dönüştürme seviyesine ulaştığına dikkatleri çekmektedir.⁹³

Gellner insanlık tarihini üç farklı aşamaya böler. Merkezi politik bir yapının olmadığı bu sebeple millet ve milliyetçiliğin oluşmasının güç olduğunu vurguladığı dönem avcı-toplayıcı evredir. Tarımsal evre de ise merkezi güç olmasına karşın güç dağılımı ve kültürel öğeler statüye göre belirlenmekteydi. Aristokratlar, din adamları, bürokratlar gibi seçkin tabakaya mensup olan bireyler, kültürü toplumun içerisinde kendilerini ayrı tutabilmek için kullanmıştır. Ve toplum içinde sınıflı yapıyı muhafaza etmektedirler. Dolayısıyla kültürün paylaşılamamış olması birleştirici olmaktan çok ayrıştırıcı bir işlev görmüştür. Endüstrileşmiş toplumlarda ise durum tarımsal evreden

⁹¹ Süleyman Seyfi Ögün, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 70-71.

⁹² Gellner, *a.g.e.*, s. 78.

⁹³ A. Baran Dural, *Batı'da ve Türkiye'de Kuramsal Milliyetçilik*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 54-55.

farklıdır. Sanayileşmiş toplumlarda kültür-siyaset-toplumsal yapı arasındaki ilişki de değişime uğramıştır. Bu değişim ise millet ve milliyetçilik kavramlarının ihtiyaç olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Modern öncesi dönemde toplumsal roller keskin bir şekilde belirgin ve sınıflar arası geçiş yoktu. Modern dönemde ise bu durum tam tersi bir görünüm kazanmıştır. Bu durumun neticesinde kültür artık tüm topluma hâkim bir konuma geçmektedir. Bu şartlarda ise genele yayılan bu üst kültürün desteklenebilmesi için bir siyasi yapıya duyulan ihtiyaç milletleri ve milliyetçiliği inşa etmiştir.⁹⁴

Gellner, milliyetçiliği doğuran süreçte okur-yazarlığın bir ihtiyaç halinde ortaya çıkışı ve bu doğrultuda tek düze bir kültürel oluşuma gidilmesine merkezi bir önem atfetmektedir. Okur-yazarlık hem rollerden bağımsızlaşmak hem de bağımsız iletişime geçme de önemli bir yere sahiptir. Okur-yazarlığın kitleselleşmesi ve devlet eliyle gerçekleşen kitlesel eğitim, devlet destekli yazılı bir anadile dayanan tek düze bir kültüre ulaşma isteği milleti doğuran unsurdur.⁹⁵

3.4.2. Benedict Anderson

Modernist kuramın önde gelen düşünürlerinde biri de Benedict Anderson olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre, millet ve milliyetçilik kültürel bir yapıdır. Millet onun nazarında hayal edilmiş siyasi, politik bir topluluğu simgelemektedir. Yani millet hayali bir cemaattir demektir. Aynı toplum içinde yaşayan bireylerin birbirlerini tanımamasına rağmen ortak milli hislerle hareket etmelerinin arkasındaki etkenin hayal edilen millete olan inanç olduğunu vurgulamaktadır. Bu hayal edilmişliği sınırlı bulan Anderson bireylerin tüm insanlığın kapsayan bir hayalden ziyade sınırlı bir hayal etme durumundan şikâyet etmektedir. Bu noktada ise modern anlamdaki milliyetçiliği ilerici bir akım olarak görmemektedir.⁹⁶

Düşünürümüz milliyetçilik üzerine yapılan çalışmalarda üç çelişkiden söz etmektedir. Birincisi milletlerin, tarihçilerin gözünde nesnel modernliğin etkisiyle yükselirken, milliyetçilerin gözünde öznel bir kâdimliğin olması. İkincisi ise millet modern dünyada kaçınılmaz bir kimlik aidiyetine işaret ederken, örneğin bir kadının ya da erkeğin cinsiyete sahip olması gibi, fakat esasında her aidiyetin kendine özgü olması. Son olarak ise milliyetçilerin politik etkinlik ve güçlerine rağmen, felsefi olarak sefalet ve tutarsızlık içinde olmalarıdır.⁹⁷

⁹⁴ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 152-153.

⁹⁵ Bozbuga, *a.g.m.*, s. 50-51.

⁹⁶ Akıncı, *a.g.m.*, s. 143.

⁹⁷ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev., İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2020, s. 23.

Ona göre milletler cemaat olgusunun bir türüdür. Milliyetçiliği ise bu cemaat olgusunun sürekliliği içinde anlamaya çalışmaktadır. Toplumun boyutunun büyümesiyle birlikte birebir ilişki ve yüz yüze iletişimin güçleşmesi neticesi olarak, toplumun birbiriyle uyumunun zorlaştığını bu noktada ise uyumun ancak hayal edilebilmesi koşuluyla olabileceğini vurgulamaktadır.⁹⁸ Gellner'in görüşlerine, farklı yaklaşımları ve kendi tespitlerini de ekleyerek milliyetçiliği doğallıktan ziyade kurgulanmış ya da kodlanarak oluşturulmuş bir yapı olduğunu vurgulamaktadır.⁹⁹

Anderson'a göre milletin hayal edilebilirliğini etkinleştiren, önemli bir gelişme olarak gördüğü kapitalist yayıncılığın, gelişen teknoloji ve matbaa aracılığıyla toplumun geneline ulaşmasıyla ilişkilendirmektedir. Bu noktada ise dili önemli bir ortak değer olarak görmektedir.¹⁰⁰ Ona göre millet sınırlı ve egemen şeklinde hayal edilen politik bir yapıdır. Ne kadar büyük olurda olsun millet tüm insanlığı kapsamayan bir yapıdadır. Hayali cemaatin oluşumunda ise kültürel alandaki değişimlere önem vermektedir. Milletin oluşumuna ya da hayali cemaatlerin oluşumuna etki eden unsurları açıklamaya çalışırken kapitalizm, matbaa ve dilsel çeşitliliğin arasında cereyan eden etkileşimin çok çok önemli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰¹

Anderson'a göre millet ve milliyetçiliğin tanımlanması noktasındaki karışıklığın sebebi bu kavramların ideoloji olarak algılanmasından ileri gelmektedir. Hâlbuki bu kavramları liberalizm ve benzeri ideolojiler yerine din ve akrabalık ilişkileri gibi konularla değerlendirmek bu alandaki sorunları büyük oranda çözüme kavuşturabileceğini ifade etmektedir. Yazar hayal edilmiş olan bu toplulukların ortaya çıkışını incelerken temel olarak kültürel alanda yaşanan gelişmelere dikkat çekmektedir. Ve milliyetçiliği kendinden önce gelen geniş kültürel ilişkilerle değerlendirmeyi makul görmektedir.¹⁰²

Anderson, yukarda belirtildiği gibi milliyetçiliğin din ve akrabalık ilişkileri bağlamında incelenmesi gerektiği söylerken, bu incelemeye dini cemaatler ve hanedanlık yapılarını eklemektedir. Milletin zamanla bu iki kurumun yerini aldığını vurgulayan Anderson aynı zamanda sadece bu durumun milletin anlaşılmasında yeterli olmayacağını da söylemektedir. Milletin hayal edilebilmesine yönelik olarak dünyayı anlamlandırma ve okumadaki değişimin önemli bir katkısı olduğunu belirtmiştir. Bu değişimin milletin doğuşundaki rolünü anlamak için yaygınlaşan gazetecilik ve romancılığın etkilerinin incelenmesine gönderme yapmaktadır. Yazar bu bağlamda

⁹⁸ Ögün, *a.g.m.*, s. 77.

⁹⁹ Dural, *a.g.m.*, s. 25.

¹⁰⁰ Altunoğlu, *a.g.m.*, s. 1-7.

¹⁰¹ Bozbuga, *a.g.m.*, s. 51.

¹⁰² Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 168-169.

basılı dilin, milli dilin gelişmesindeki önemini belirterek milleti on dokuzuncu yüzyıl entelektüelleri ve kapitalist ilişkilerin doğurduğunu söylemektedir. Bu noktada ise Anderson'un dil konusuna yeterince değinmediğinden yakınılmaktadır.¹⁰³

3.4.3. Miroslav Hroch

Milliyetçilik üzerine ciddi araştırmalar yapan bir diğer modernist teorisyen de Miroslav Hroch'tur. Bu alanda yaptığı çalışmalarla dikkatlerine üzerine çeken Çek tarihçi Hroch özellikle 1985 yılında eserlerinin İngilizceye çevrilmesiyle bu alandaki teorisyenlerin ilgisini çekmiş ve takdirleri üzerine toplamıştır.¹⁰⁴

Pek çok yazar ve düşünür milliyetçiliği açıklarken, farklı bileşenleri ve etkenleri baz alarak incelemelerde bulunduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda ise Hroch, milletlerin gerçek manada var olduklarını ve kendilerini ancak milliyetçi mücadele ile ifade edebildiklerine işaret etmektedir.¹⁰⁵

Düşünürümüze göre milletlerin oluşumu kendiliğinden gelişmediğini, milletin uyandırılması gerektiğini söylemektedir. Bu uyandırılma işlemini ise milli hareketlerin ve öncü grupların gerçekleştirdiğini söylemektedir. Öncü gruplar aynı zamanda milli hareketleri de örgütleyen gruptur. Bunlar içinde yaşadıkları toplumun bilincine varan eğitilmiş kişilerden oluşmaktadır. Ve içinde bulundukları toplumun millet bilincine ulaşması için gayret sarf etmektedirler.¹⁰⁶

Hroch'un dikkatleri üzerine çeken ve takdir edilmesine yol açan görüşlerine kısaca bakacak olursak ortaya koyduğu üç aşamalı çözümlemesini incelememiz gerekir. Hroch'un bu üç aşamalı tahlili dikkatleri, milliyetçiliğin gelişiminde toplumsal ve sınıfsal yapının önemine çeker.¹⁰⁷

Düşünürümüze göre on dokuzuncu yüz yıla gelindiğinde bir yanda iyi kötü gelişimini tamamlayıp milletleşen toplumlar ile diğer yanda ise henüz bu gelişimini tamamlayamamış, bir kısmı da milletleşmiş yapıların içinde bulunan farklı gruplar vardır. Gelişim aşamasındaki bu gruplar kendi etnik birikimlerini fark ederek kendilerini millet olarak görmüş ve milletleşme yolunda ki adımları atma girişiminde bulunmuşlardır. Milletleşme süreci önündeki engelleri kaldırıp, grubun geri kalanını bu doğrultuda ikna etmek için bir takım çalışmalara başlamışlardır. Hroch bu şekilde gelişimini tamamlamak ve millet olma niteliklerinin kazanmak adına verilen

¹⁰³ Emre Yıldırım, "Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilikler Kuramı Üzerine", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 2, S.6, 2014, s. 30.

¹⁰⁴ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 182-183.

¹⁰⁵ Ertan ve Örs, *a.g.m.*, s. 44.

¹⁰⁶ Bozbuga, *a.g.m.*, s. 53.

¹⁰⁷ Yalçın, *a.g.m.*, s. 198.

mücadelelere ‘Milli Hareketler’ adını vermiştir. Milli bilinçlenmeyi üç evreye ayıran düşünüre göre ‘ A Evresi’, eylemciler grubun dilini, kültürel değerlerini ve geçmişten beri var olan farklarını bulmak ve bu özellikleri topluma yaymakla uğraşmaktadır. Bu evre de henüz siyasi bir emel güdülmemektedir. İkinci evre olan ‘B Evresi’, bu aşamada ise eylemciler kitlesel bir destekle milleti oluşturma gayesi gütmektedir. Milli bilinci uyandırma isteği taşıyan eylemciler ilk aşamada gerekli desteği bulamasa da ilerleyen süreçte destek bulur. Bu destekle birlikte grup üyeleri milli kimliklerine sahip çıkmaya başlamasıyla kitle hareketi başarılı olmuştur. Bu başarılı hareketi ise ‘ C Evresi’ olarak nitelendirmektedir. Bu noktada artık eksiksiz bir toplumsal yapıdan bahsedilebileceğini vurgular.¹⁰⁸

Hroch’un bu tipolojisinde esas itibariyle A Evresi, toplumun ortak geçmiş ve paylaşılan ortak değerlerine vurgu yapılmaktadır. Geçmişten gelen kolektif hafıza birikimiyle öteki ve düşman topluluklara kin duymak ve vatanseverlerin sayısını arttırma siyasetinin güdüldüğü dönemdir. B Evresi ise bu noktada toplumun okumuş, aydın kesimi ile yönetici sınıf mensuplarının ilk evredeki duygu yoğunluğunu toplum hayatının merkezine yerleştirebilme kabiliyetine bağlıdır. Son aşama olan C Evresinde ise artık dönemin şartlarıyla uyumlu ortak bir vatan, ortak bir vatandaşlık düşüncesi vardır. Bu süreçler gerçekleşirken kesinlikle yaşanan siyasi, sosyal ve coğrafi etkenlerinde çok çok önemli olduğu vurgulanmaktadır.¹⁰⁹

Düşünürümüz Hroch’a göre, ortaya koyduğu bu üç aşamalı sıklık aslında, henüz gelişimini tamamlayamayan, küçük millet grupları için geçerli olduğunu da vurgulamaktadır. Kendine özgü siyasal bir yapısı bulunmayan milletler için geçerli bir tipoloji olduğunu belirtmektedir.¹¹⁰

Hroch toplumun bütününe etkileyen, geniş ölçekli bütüncül toplumsal değişimler ile milletin ya da milletlerin oluşum evreleri arasında sıkı bir bağ olduğundan bahseder. Bu ölçekteki değişimleri kapitalist sanayileşme ve milli pazar ilişkileri bağlamında incelemektedir. Bu bağ sayesinde milli kültürlerin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan bir toplumsal değişim ve kültürel değişim yöntemi ve modeli sunar.¹¹¹

3.4.4. John Breuilly

Milliyetçilik çalışmaları içerisinde özgün bir yeri olan diğer bir düşünürümüz ise John Breuilly’dir. Tarihçi olan Breuilly’i farklı kılan ise çalışmasında ‘karşılaştırmalı

¹⁰⁸ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 184-185.

¹⁰⁹ Savrun, “Modern Milliyetçilik”, s. 9-10.

¹¹⁰ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 48.

¹¹¹ Yıldırım, *a.g.m.*, s. 28.

tarih' yöntemini kullanması olarak görülmektedir. Yazarımız milliyetçiliği inceleyebilmek için öncelikle kurumsal bir çerçeve belirleyip ardından bu çerçeveyi örnek olaylara uygulamaya çalışmaktadır. Yazara göre milliyetçilik tek ve genel bir çerçevede incelenemeyecek kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu sebeple öncelikle farklı milliyetçilik anlayışları belirlenmeli, belirlenen türler ise karşılaştırmalı tarih yöntemiyle incelenmelidir.¹¹²

Breuilly'e göre milliyetçilik, toplumsal ve ekonomik yapıların, sınıfsal çıkarların yahut kültürel dönüşümlerle açıklanması eksik olacaktır. Ona göre milliyetçiliğin her şeyden önce siyasetle ve güçle alakalı olduğu kabul edilmelidir. Milliyetçiliği açıklamak için ilk adıma milliyetçilik-siyaset ilişkisinin kabulünü koyan düşünür ikinci adım olarak bu bileşenin modernleşme süreçleriyle alakasını koymaktadır.¹¹³

Breuilly, millet ve milliyetçiliği teorik bağlamdan ziyade tarihçi gözü ile dünyanın geçirmiş olduğu çeşitli deneyimlerle birlikte, siyasal bir zeminde açıklamaya çalışmaktadır. Ortaya koyduğu yöntem tarihsel bir açıklamadan ziyade işlevsel bir metot olarak dikkat çekmektedir. Yazarımızın milliyetçiliği siyaset dışında kalarak, sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamda açıklamaktan uzak kaldığı görülmektedir.¹¹⁴

Düşünürümüze göre, milliyetçilik açıklanırken genel itibariyle bir duygu-his, düşünce ve ya siyasi bir cereyan olarak algılanmaktadır. Milliyetçiliği düşünce olarak değerlendirenler, milliyetçiliği açıklamak için milliyetçi entelektüellerin açıklamalarını baz alırlar. Duygusal olarak değerlendirenlerse dini ve ya aralarında dil birliği olan grupların milli bilinçlenmeyle olan ilişkisini irdelemektedir. Milliyetçiliği siyasi bir hareket olarak algılayanlar ise dikkati siyasi alana yoğunlaşıp buradaki çekişme, iktidar mücadelesi ve siyaset sahnesine çektiklerini vurgulamaktadır.¹¹⁵

Son olarak yazarımız milliyetçiliğin farklı siyasi hedefler bağlamında kullanılabildiği için çeşitli ve farklı biçimlere büründüğünü söylemektedir. Bu düşünceyle tipolojisini oluştururken iki noktaya dikkatleri çekmiştir. Bu noktaların birincisi siyasi hareket ve devlet ilişkisidir. Politik meşruiyetin milliyet esasına dayanmadığı dönemlerde ortaya çıkan milliyetçi hareketler devletle çatışan, devlete karşı duran bir niteliktedir. İkinci önemli husus ise milliyetçi hareketlerin karşı olduğu devletle olan amaç ve planlarının ne olduğu noktasıdır. Milliyetçi hareket devletten ayrılmak, başka bir devletle birleşmek, devleti yenilemek ve dönüştürmek isteyebilirdi. Buradan hareketle Breuilly tipolojisini şu şekilde belirlediği görülmektedir. Milliyetçi

¹¹² Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 122-123.

¹¹³ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 124-125.

¹¹⁴ Büşra Ersanlı, " Milliyetçilik Teorileri; Avrasya'da Siyaset ve İlişkiler ", Türkiye Günlüğü Dergisi, S.75,2003,s. 125.

¹¹⁵ Ertan ve Örs, *a.g.m.*, s. 47.

hareketler amaçlarına göre ayrılıkçı, reformcu ya da birleşmeci olabilirdi. Yine bu doğrultuda milliyetçi hareketler bir devlete mi yoksa başka bir siyasi örgütlenmeye mi karşıdılar.¹¹⁶

3.4.5. Eric Hobsbawm

Milliyetçilik çalışmaları ile adı öne çıkan önemli yazarlardan biri hiç şüphesiz ki Eric Hobsbawm'dır. Ona göre millet ve milliyetçiliğin açıklanması tıpkı Breuilly gibi siyasetle arasındaki ilişkiden geçmektedir. Millet ve milliyetçiliğin toplumsal mühendislik ürünü olduğunu ileri süren düşünürümüze göre irdelenmesi gereken esas mesele icat edilen geleneklerdir. Bahsi geçen gelenekler ise sembolik anlam taşıyan gizli ya da açık bir şekilde kabul edilmiş, kendi düzleminde kuralları olan bazı alışlagelmiş uygulamalardır. Bu davranış kalıplarının sürekli olarak tekrarlanması onların içselleştirilmesini sağlamaktadır. Bu durum ise geçmişle bugün arasında bir köprü vazifesi oluşturarak süreklilik sağlar.¹¹⁷

Hobsbawm'a göre milliyetçilik siyasi birimler ile milli birimlerin uyumlu olmasını gerekli bulan bir dayanak noktası şeklinde algılamaktadır. Ona göre milliyetçilik, geçmişten beri süre gelen kültürleri ele alıp ulusa dönüştürmektedir. Özetle düşünüre göre uluslar devleti ve milliyetçiliği yaratmaz, aslında olan şey bunun tam tersidir.¹¹⁸

Yazarımız milletlerin dilsel ve etnik tanımlamalarının on dokuzuncu yüzyılda yapıldığını belirtmektedir. Ona göre dil geçmişten beri ulusallığın bileşenlerinden biridir. Ama dil onu ortak bir payda da konuşanlar açısından ideolojik bir savaş sebebi görünmemekteydi. Yine yazarımıza göre geleneksel toplulukların bağlılık duyduğu farklı grup ve sınıfsal aidiyetler vardı. Aidiyet duyulan bu topluluklar sanayileşme devrimiyle birlikte değişiklik gösterip gerilemeye başlamışlardır. İnsanlar bu alanda doğan boşluğu doldurabilecek yegâne unsur olarak ise Ulus'u görmüşler. Ortaya çıkan bu durum karşısında ulus, devletle birleşince devlet ulusu yaratmış oldu. Nitekim devlet her unsuru ile vatandaşlarıyla etkileşim ve iletişim halindedir. Değişen siyasi atmosfer ve demokrasinin yaygınlaşması da devletin bölücü faaliyetler karşısında toplumyla arasında kuvvetli bir bağ kurması ihtiyacını karşılayacak unsur olarak ulusu ortaya çıkardı. Ulus kavramı devletin vatandaşıyla direkt olarak bağ kurmasının yanında devlet haricindeki tüm bağlantılarında önüne geçmekteydi. Özellikle sınıf bilincinin

¹¹⁶ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 127-128.

¹¹⁷ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 136.

¹¹⁸ Ertan ve Örs, *a.g.m.*, s. 45-46.

önüne geçmesi bu doğrultuda devletin yararına olan bir gelişme olarak görülmektedir. Bu ve benzeri etkenlerle milliyetçilik pek çok kilidin anahtarı konuma gelmiştir.¹¹⁹

Hobsbawm'a göre asıl mesele modern çağla ortaya çıkan milletin kendini geçmişiyile özdeşleştirdiği topluluklardan esas itibariyle nitelik ve büyüklük anlamında çok farklı olduğudur. Ona göre bu gerçek insan toplulukları ve geliştirdikleri ilişkiler ağı sanayileşme süreciyle birlikte ivme kaybetmiş ve gevşemiştir. Buradan doğan duygusal boşluğu ise devlet, millet ile doldurabilir. Bu doğrultuda oluşturulan millet imajı ile millete ve devlete bağlılık arttırılabilir. Devlet ülkeye ve bayrağa bağlılık duygusunu geliştirmek için kendi halkıyla, eğitim sistemi gibi aygıtlarla iletişim kurmak için yararlandığını vurgulamaktadır.¹²⁰ Bu bağlamda ise ulusların askerlik ve okul vesilesiyle oluşturulduğunu söylemektedir. Örnek olarak ise Amerika Birleşik Devletlerinin okullarda her sabah uygulanan bayrağa bağlılık andını örnek göstermiştir.

121

Düşünürümüze göre millet özcü yaklaşımların iddia ettiği gibi eski, asli ve değişmez değildir. Millet yakın döneme ait bir kavramdır ve devletle özdeşleşmediği sürece ciddi bir mana ifade etmediğini söylemektedir. Buna mukabil milletin inşasını halkı denetim altında tutmak ve sistemle kaynaştırmak ve entegre etme isteği ile ilişkilendirmektedir. Bu işlemi ise üç yöntemle yapılabileceğini bunların ise, yeni kurum, yeni statü ve milleti yaratmakla mümkün olacağını söylemektedir. Böylesi bir organizasyonun tamamlanması ise ancak milliyetçilikle gerçekleşebilir. Bu söylemlerden de anlaşılacağı üzere yazarımıza göre milliyetçilik, milletlerden önce gelmektedir. Milliyetçilik var olan kültürleri ele alıp değiştirerek milleti inşa eder. Ya da o kültürü yok eder. Bu bağlamda milleti toplumsal mühendislik olarak görüp, seçkinlerin kendi çıkarları doğrultusunda, çıkarlarını devamlı hale getirmek için uyguladıkları bir proje olduğunu ve bu durumun yeni bir senaryo olmadığını vurgulamaktadır.¹²²

Hobsbawm'a göre Fransız ihtilalinin etkisiyle yüceltilen devlet, halkların eşitliği ve milliyetçiliğin, ekonomik ve siyasi değişim ve ilerlemeyle bağı olduğunu vurgulamaktadır. Ekonomik olarak ayakta kalma eşiği yüksek olan birkaç ulus devletin varlığının görüldüğü bir dönemde milliyetçiliğin birleştiriciliğine de işaret etmektedir.

¹¹⁹ Akıncı, *a.g.m.*, s. 145.

¹²⁰ Yıldırım, *a.g.m.*, s. 29.

¹²¹ Akıncı, *a.g.m.*, s. 142.

¹²² Altunoğlu, *a.g.m.*, s. 1-7.

Milliyetçiliğin ise iki türüne dikkat çekmektedir. Bunlar kapsayıcı-ilerici ve dışlayıcı-bölücü şeklinde tanımlamaktadır.¹²³

Yazarımız milliyetçiliği incelerken dönemlere ayırmayı da ihmal etmemiştir. Ona göre milliyetçiliğin şekillendiği ve doruk noktasına ulaştığı ilk dönem olarak Fransız devrimiyle 1918 arasındaki dönemdir. Milliyetçiliğin ikinci dönemi ise 1918-1950 arası olarak vurgular. Üçüncü dönem ise modern politik yapıların reddedildiğini söylediği, genel olarak ayrılıkçı hüviyete sahip olarak nitelediği yirminci yüzyılın sonlarıdır.¹²⁴

Düşünürümüze göre millet sadece toprağa bağlı bir devletin ve ya buna benzer devlet kurma isteğinin ürünü değildir. Fakat ekonomik ve teknolojik ilerlemenin belirli aşamalarında varlığını hissettirmektedir. Bu duruma örnek olarak milli dilleri göstermektedir. Zira milli diller matbaanın gelişmesi ve okur-yazarlığın toplumun tabanına kadar yaygınlaşmasından, yani eğitimin kitleselleşmeden gelişemeyeceğinden söz etmektedir.¹²⁵

3.4.6. Paul Brass

Milliyetçilik çalışmasıyla öne çıkan isimlerden biri de Paul Brass olarak karşımıza çıkmaktadır. Brass çalışmalarında milliyetçiliği açıklarken seçkinlerin rolünü öne çıkarmaktadır.¹²⁶

İlkçi düşünürlerin tam karşısına konumlanan Brass'a göre etnisite ve milliyetçilik verili değil, toplumsal ve politik inşalardır. Kendi refahları ve varlıklarını korumak isteyen, kendi çıkarları ya da temsil ettikleri grupların ekonomik ve siyasi çıkarlarını muhafaza etmek için kültürleri çarpıtan ya da bu kültürleri kullanarak materyal üreten seçkinlerin inşası olduklarını vurgular. Çeşitli örnekler vererek seçkinlerin bu türlü faaliyetler yaptığını ve bu faaliyetlerden çıkar elde ettiklerini göstermeye çalışmıştır.¹²⁷

Düşünürümüze göre etnisite ve milliyetçilik aslından sosyal ve siyasal olarak inşa edilmiş yapılardır. Bu iki yapı modern dönemim ürünü olarak, modern devletin ürünüdür. Merkezi modern devletin seçkinleri ile baskın bir duruşu olmayan etnik grubun seçkinleri arasındaki rekabetten dolayı etnisite ve milliyetçilik doğmuştur. Etnik kimlikler ile milliyetçilik aslında seçkinlerin iktidarı ele geçirmek için kullandıkları bir araç olarak görülmektedir.¹²⁸

¹²³ Philip Spencer ve Howard Wollman, *Milliyetçilik*, çev., Kübra Kelebekoğlu, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 85.

¹²⁴ Ertan ve Örs, *a.g.m.*, s. 55.

¹²⁵ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 139.

¹²⁶ Ertan ve Örs, *a.g.m.*, s. 45.

¹²⁷ Spencer ve Wollman, *a.g.e.*, s. 93.

¹²⁸ Bozbuga, *a.g.m.*, s. 49.

Brass'ın ortaya koyduğu kuramsal yaklaşım birkaç temel esas etrafında birleşmektedir. Bunlardan ilki etnik kimliğin değişken bir yapıya sahip olmasıdır. Ona göre etnik kimliğin canlanıp milliyetçiliğe dönüşmesi kaçınılmaz değildir. Aksine kültürel kimliklerin politik ayrımlara temel oluşturması çok iyi araştırılması gereken koşullar altında gerçekleşebilir. İkincisi etken ise bu koşullar seçkinlerin genel iktisadi ve politik alanları bağlamında ortaya çıkan rekabetlerinde araştırılmalıdır. Üçüncü ise seçkinler arasında cereyan eden rekabet, etnik toplulukların kendilerini tanımlamalarını etkileyecek ve bununla birlikte ne boyutta kalıcı olabileceklerini de belirleyecektir. Bu durumun sebebi ise etnik grupların kültür ve değerleri, siyasi güç ve ya iktisadi güç peşinde olan seçkinlere kaynak oluşturduğunu söylemektedir. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere seçkinler içerisinde bulundukları sosyal, siyasi ve iktisadi şartlara göre etnik farklılıkları desteleyebilir yahut farklılıkları vurgulamayı bırakıp etnik toplulukları arası iş birliği ve çıkar ilişkisini ön plana çıkarabilmektedir.¹²⁹

3.4.7. Tom Nairn

Milliyetçilik literatüründe ismi ön planda olan diğer bir önemli yazar Tom Nairn olarak karşımıza çıkmaktadır. İskoç asıllı düşünürümüz milliyetçiliğin Marksist bakış açısıyla açıklanabilecek bir mevhum olduğu kanaatini taşımaktadır. Ona göre Marksist kuram milliyetçiliği tüm boyutları ile almalı, olumlu ve olumsuz yönlerini çevreleyecek bir yöntemle incelenmelidir. Bunu yaparken de esas itibarıyla milliyetçiliği toplumların iç dinamikleri ile değil, dünyanın genel tarihi gelişim süreci içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹³⁰

Düşünürümüze göre milliyetçiliğin kökenleri direkt olarak Fransız devrimi ve sanayi devrimiyle bağlantılı değildir. Bu süreçler milliyetçiliği üretse de esas kaynak kapitalist gelişimin dengesiz oluşundan kaynaklanmaktadır. Kapitalist gelişim beklenen ya da ön görülen şekilde eşit ve dengeli olmayınca ortaya gelişmiş ve geri kalmış ülkeler şeması çıkardı. Ortaya çıkan bu şemada geri kalmış ülkelerin seçkinleri, gelişme yönündeki süreçte sorumluluk almak fikrine itmiştir. Burada ki sorumluluk almak fikri ise milliyetçiliğe giden yolun önünü açmıştır. Bu fikir doğrultusunda ülkelerin seçkinleri dışarıdan müdahale yerine elde olan kurum ve verili şeylerle kendilerinden ileride olan toplumları gerek taklit gerekse takip yoluyla yakalayabilmek adına mücadele edecek grup ve grup heyecanına ihtiyaç duymuştur. Bunun ise kendi bilincinin farkında olarak, sınıfsal farkları aşan bir grup bilincinin varlığının farkına

¹²⁹ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 130.

¹³⁰ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 102-103.

varmışlardır. Tam bu noktada ise ortaya milliyetçilik etken bir rol almak üzere devreye girmiştir. Yazarımız kapitalizmin tüm dünyayı etkisi altına almasının bedeli olarak milliyetçiliğin ortaya çıktığını ifade etmektedir.¹³¹

Düşünürümüz milliyetçiliği, kapitalist ekonomik dönüşüm ve gelişimin dünya üzerinde yarattığı eşit olmayan ve dengesiz gelişimi neticesinde ortaya çıkan bazıı merkezi bazısının çevresel ölçekteki devletlerin sebep olduğu gelişmelere tepki şeklinde tanımlamaktadır. Ve milliyetçiliği Janus gibi iki yüzü olduğunu bu yüzlerden birinin geçmişe diğerinin ise modern gelece baktığını vurgularken, hem olumsuz özellikleri hem de merkezi yapının baskılarına başkaldırıyı ön görmesi gibi olumlu yanları olduğunu da belirtmektedir.¹³²

Nairn ortaya koyduğu Janus benzetmesiyle esasen geçmiş ve gelecek arasında çelişkili bir zamansal soruna dikkatleri çekmektedir. Ona göre janus'un bir yüzü içkin bir aidiyetle geçmişe bakmaktadır. Diğer yüzünün ise toplumun bir bütün halinde umut ve kader birliği içerisinde geleceğe baktığını söylemektedir. Milliyetçiliğin ise bu noktada geçmiş, gelecek ve yaşanan an arasında zamansal ve mekânsal bir bağ oluşturduğuna işaret etmektedir.¹³³

Yazarımıza göre aydınlanma düşünürlerinin iddia ettiği şey, insanlık hep ileriye gidecek ve gelişecek. Bu gelişimi yakalayamayanlar ise, zamanla bu değişime ayak uyduracak ve uygarlık dengeli gelişecek düşüncesi, aslında iddia edildiği gibi olmamış ve dengesiz bir gelişim görülmüştür. Milliyetçiliği ise bu dengesiz gelişime karşıt bir sesleniş olarak nitelemektedir.¹³⁴ Milliyetçilik aslında kapitalist sistemin ve sanayi devriminin hızla dünyayı etkilemesinin tarihi ve sosyolojik bedelidir. Ve milliyetçilik kapitalist ekonominin sebep olduğu dengesiz ve eşit olmayan kalmasının sonucu doğmuştur.¹³⁵

Yazarımıza göre milliyetçilik esas itibarıyla Marksist bakış açısıyla açıklanabilecek bir olgudur. Ve bu alanda Marksistlerin bir hayli özensiz davrandığını vurgulamaktadır. Marksistleri milliyetçiliğin önemi anlamamakla itham etmenin yanı sıra milliyetçiliğin değerlendirilme şeklini Marksistlerin çok büyük beceriksizliği olarak eleştirdiği görülmektedir.¹³⁶

¹³¹ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 104-105.

¹³² Spencer ve Wollman, *a.g.e.*, s. 80-81.

¹³³ Yalçiner, *a.g.m.*, s. 201-202.

¹³⁴ Ertan ve Örs, *a.g.m.*, s. 58.

¹³⁵ Senem Sönmez Selçuk, "Milliyetçilik Üzerine: Bir LiteratürTaraması", *Journal of Yaşar Universty*, C. 23, S. 6, 2011, s. 3858.

¹³⁶ Spencer ve Wollman, *a.g.e.*, s. 26.

3.4.8. Michael Hecter

Milliyetçilik çalışmaları noktasında incelemeye çalışacağımız bir diğer isim ise Michael Hecter'dir. Yazarımızın önemi ortaya koyduğu ' iç sömürgecilik' kavramını milliyetçilik çalışmalarına kazandırmasıdır.¹³⁷

Bu yaklaşıma göre ise modernleşme, coğrafi olarak dengeli ve eşit manada gerçekleşmeyen dağılımı, ayrı yerler de ayrı sonuçlara yol açması, içerisinde gelişmiş ya da az gelişmiş görünüme ve bu görüntüdeki toplulukları içine alan devletleri ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu durumda ise kaynaklar ve iktidar gelişmiş ve az gelişmiş gruplar arasında dengesiz bir dağılımın yaşanmasına yol açacaktır. Gücü elinde tutan grup yani merkez kendi konumunu korumak adına bir takım kurumsal yöntem ve uygulamaları politik olarak sergileyecektir. Netice itibariyle ortaya güçlü ve gelişmiş bir merkez ve kalkınabilmek için merkeze bağlı bir çevre oluşacaktır. Merkeze bağlı gruplar konumlarını korumak adına görev yetkileri ağırlıklı olarak kendi gruplarına vermeyi tercih edecek ve merkez dışında kalanları dışlayacaklardır. Bunun neticesi olarak ise karşımıza grup içi dayanışması ve kendini ötekilerden ayıran etnik farklılıkların belirginleşmesi durumu çıkacaktır. Ezilen grup yukarıda sayılan ve benzeri sebeplerden dolayı ekonomik ve kültürel bu eşitsizliğin artmasıyla grup içi iletişimin gelişmesi ile birleşince, merkez ve çevre arasındaki milli birleşim ihtimalinin azalacağını vurgulamaktadır.¹³⁸

Hecter çalışmasında geniş toplulukların, kitlesel olarak harekete geçmelerine yönelik işlevsel koşullara odaklanmaktadır. Kitlesel harekete geçmeyi aynı zamanda gerçekçi ve bilinçli istekleri içine alan bir olgu olarak görmektedir. İşte bu noktada ise nesnel belirleyicilerin önceliğine dikkat çekerek, milliyetçiliğin işlevini milli ve etnik aidiyetlerin modernlik bağlamında tartışılmasına bağlamaktadır.¹³⁹

Buraya kadar ki kısımda millet ve milliyetçiliğe dair sorulara cevap arayan teorileri ana hatlarıyla sergilemeye çalıştık. Kuramcıların ele aldığı konuları ve geliştirdikleri teorileri açıklamaya ve modernist teorinin, millet ve milliyetçiliği açıklamaktaki dayanaklarını gözler önüne sermeye çalıştık.

¹³⁷ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 113.

¹³⁸ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 115-116.

¹³⁹ Yalçın, *a.g.m.*, s. 199.

4. MODERNİST TEORİYE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Buraya kadar ki kısımda modernist teorileri ve kuramcılarını ana hatlarıyla sergilemeye çalıştık. Kuramcılarının ele aldığı konuları ve geliştirdikleri teorileri açıklamaya ve modernist teorinin, millet ve milliyetçiliği açıklamadaki dayanaklarını gözler önüne sermeye çalıştık. Artık çalışmamızın ana odak noktası olan modernist teoriye yönlendirilen eleştirilere kısaca göz atabiliriz.

4.1. İlkçiler Tarafından Yönelen Eleştiriler

Modernist teorinin millet ve milliyetçilik alanında geniş bir etki yaptığı ve çağrışımında bulunda açıkça görülmektedir. Ele aldığı etkenler ise genel olarak sosyal gerçeklik, kolektif politik hareketlenme ve tarihi devamlılık şeklinde görülmektedir. Fakat bu etkenler üzerinden açıklamalar yapılırken dahi modernizme eleştiri sesleri çıkmaktaydı.¹⁴⁰

Bahsi geçen eleştirilerin en aşına olunanı ise daimciliktir. Daimcilik üst başlığı altında, doğalcılık, özcülük ve milliyetçiliğin geçmişine dönük tüm verileri bir arada bulundurmaktadır. Bu düşünceye göre milletler tarihin başlangıcından beri vardır. Milliyetçilik fikri ve milliyetçi eylemler yeni gibi görünse de milletler genişletilmiş akrabalık ilişkileri bağlamında her daim var ve en az aile mefhumu kadar da eskidir. Tarihsel süreç içerisinde milletler zaman zaman ortaya çıkıp, gerileme dönemine giriyordu. Milletler canlı bir organizma gibi değişime tabiidirler. Yakın bir geçmişte daimciliğin iki şekle büründüğü görülmektedir. Bunlardan ilki, sosyo-biyolojiktir. Bu düşünceye göre milletler, bireysel üreme güdüsünden hareketle oluşan, genişletilmiş akrabalıktır. Bu nokta da biyolojik kültür, diğerleriyle benzerlik, ortak dil ve adetler vesilesiyle kendi kabulünü gerçekleştirmektedir.¹⁴¹

Diğer şekli ise kültürel olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki düşünceye göre kültürel vakıalar, dil, din, adet, ırk ve bölgeden türemiştir. Daimilik bireyler tarafından atfedilen bir olgudur. Ve kültürel bağların doğasında bulunmuyordu. Ancak yine de bağlayıcılığı göz ardı edilemezdi. Bu ve benzeri önermeler ışığında milletlerin bu kültürel vakıaların oluşturduğu ayırmadan doğduğu söylenmektedir. Akrabalık ve bölgecilik gibi olguların ışığında daimiliğin hayatı koruduğuna ve sürdürdüğüne atıfta bulunmaktadır. Bu düşünceye göre toprağımızda yetişen ürünlerle, ailemizle bir

¹⁴⁰ Anthony Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*, çev., Bilge Firuze Çallı, Alfa Araştırma, İstanbul, 2017, s. 19.

¹⁴¹ Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik ...*, s.20.

aradayken hayatın korunduğu ve güzelleştiği algısı insanların üzerinde hâkimdir. Bu sebeple millet zamanda eskiye kadar giden, belirli bir bölgeyle sınırlı fakat yerelden ziyade doğuş ilişkisidir. Ve bu ilişkinin ise modern çağdan çok daha eskiye gittiği ileri sürülmektedir.¹⁴²

Bu bağlamda ise gelen eleştiriler örneklendirilerek temellendirilmeye çalışılmıştır. Özellikle tarihçi araştırmacılar modern öncesi toplumları inceleyip, irdeleyerek antik veya ortaçağ da görüşlerini taşıyan, bugün bilinen tüm milletleri kapsamada en azından millet denilebilecek gruplar üzerinden dayanaklarını sağlamlaştırmaya çalıştıkları karşımıza çıkmaktadır. Bu minval de antik çağdan beri var olduğu bilinen Ermeni ve Yahudileri örnek olarak göstermişirler. Bu iki cemaatte yukarıda belirtilen zamanda derinlere kadar uzanan, eskiye dayanan bağ, sınırlı bir bölgede varlık gösterme ve yerel-ötesi doğuşu ilişkilerini örneklendirmektedir.¹⁴³ Ortaçağ döneminde ise bu düşünceye uygun düşen yapı İngiltere olarak örneklendirilmektedir. Uzun bir süredir tek elden yönetilen İngiltere, on dördüncü yüzyıldan itibaren ülkenin büyük bir bölümü tek başkentten yönetilmekteydi. Devlet organlarının ise birçoğunun yine bu dönemde olduğu görülmektedir. Devlet organları, kontluk, mahkeme ve benzeri oluşumlar en azından modern öncesi dönemde bir İngiliz milletinden bahsedilebileceğini göstermektedir. Buna mukabil olarak Fransa'daki soylular, seçkinler ve ruhban sınıfı ekseninde olarak görülen milli kimlik anlayışının da bu düşünceyi desteklediği görülmektedir.¹⁴⁴

Bazı düşünürlere göre ise ortaçağda görülen krallık fikrinin kolektif bir aidiyet hissini barındırdığını ve belli bir soya, adetlere dayalı olarak oluşturulan halk fikrinin 900 yılında batılı toplumlarda zaten güçlü bir şekilde var olduğunu söylemektedir. Ortak bir soya ait olma fikrinin Batı Avrupa'da yaygın olduğu belirtilirken, vatan sevgisi ise İngiltere ve Fransa da on dördüncü yüzyılda var olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla tam anlamıyla modernist teorinin açıkladığı tanıma karşılık gelmese dahi modern öncesi dönemde görülen bu ve benzeri örnekler, millet ve milliyetçiğin modern öncesi dönemde var olduğunu işaret etmektedir.¹⁴⁵

İlkçi düşünceyi savunan bazı düşünürlere göre milletler hem eskil hem de ölümsüzdür. Köklerinin ise iddia edildiği gibi modern çağa değil daha eskiye ortaçağa hatta antik döneme kadar gittiğini öne sürmektedir. Bu düşünürlere göre kendi kaderini tayin hakkı, modernizmle birlikte ortaya çıksa da tarihi süreç içerisinde herhangi bir

¹⁴² Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik ...*, s. 21.

¹⁴³ Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik ...*, s. 22.

¹⁴⁴ Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik ...*, s. 23.

¹⁴⁵ Spencer ve Wollman, *a.g.e.*, s. 61.

milletin görülmediği çağ olmamıştır. Bu duruma örnek olarak eski Sümer ve Mısır uygarlıkları gösterilerek, aslında eski Sümerlerden itibaren tutulan kayıtlar baz alınarak o günden bu güne var olan çağlardaki politik alanda etkin olan milletlere rastlanılabileceği vurgulanmıştır.¹⁴⁶

Bu alanda eleştirilerini gündeme getiren düşünürlerin bazılarına göre ise milliyetçiliğin temelleri ve kaynaklarını, modern çağın orta gruplarının çıkarları ya da bazı aydınların tasarılarında değil, etnisite, din ve dilin kökü derinlere dayanan kültürel varlıklarında aranmak gerektiğini söylemektedirler.¹⁴⁷

4.2. Etno-Sembolistler Tarafından Yönelen Eleştiriler

Çalışmanın birinci bölümünde milliyetçik kuramlarına kısa bir bakış başlığında etno-sembolcü kuramdan bahsederken, ilkçi ve modernist yaklaşımların ortasında bulunarak bir ara yol olarak karşımıza çıktığından söz etmiştik.¹⁴⁸ Bununla beraber etno-sembolcü yaklaşım, esas olarak temel görüşlerini modernist teorilerin eleştirisi üzerinden yola çıkarak oluşturmuştur denilebilir. Dolayısıyla bu aşamada modernist teoriye yöneltilen eleştirileri irdelerken elimizden geldiğince etno-sembolcü yaklaşımın eleştirilerine de göz atacağız.¹⁴⁹ Modernist yazarların etno-sembolcü terimini ve yazarlarını ciddiye almamakla beraber bu teorisyenleri ilkçi ve ya özcü olmakla itham ettiklerini görmekteyiz. İlkçi düşünürler ile etno-sembolcülerin temelde ele aldıkları konuların birbirine yakınlığı ve milletlerin gelişim süreçleri, modern milletlerin doğuşunun etnik geçmişlerinden bağımsız olmadığı gibi meselelerdeki ortak beyanı bu noktada önemlidir. Onları ilkçilerden ayıran modernistler gibi onlarda modern milletleri, modern çağın ürünü olarak kabullenmeleridir. Onları modernist düşünceden ayıran ise modern süreçlerin açıklanmasındaki düşünce yapısının yenilenmesine yönelik söylemleri ve bu süreçte etnik bağların sanılanın aksinde daha kalıcı ve kuvvetli oluşunun göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁵⁰

Daha önce belirtildiği üzere aslında etno-sembolizm, modernizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ele aldığı konular ağırlıklı olarak modernizmin eleştirisi üzerinedir. Etnisite vurgusunu öne çıkararak milletlerin oluşumunu anlamının köklü ve tarihsel etnik harita yardımıyla mümkün olabileceğini söylemektedir. Modern ulusların karakteristik yapılarını açıklarken antik dönem etnik yapılara ve modern öncesine etnik kökenlerin etkilerinin vurgusuna işaret etmektedir. Geçmiş bugünkü siyasi emellerle

¹⁴⁶ Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik ...*, s. 33-34.

¹⁴⁷ Ertan ve Örs, *a.g.m.*, s. 80.

¹⁴⁸ Akıncı, *a.g.m.*, s. 143.

¹⁴⁹ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 194.

¹⁵⁰ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 194-195.

manipüle edilebilse de modernistlerin iddiası gibi icat edilmiş gelenekler gerçeği yansıtmaz. Milletler geçmişte de vardı. Fakat farkındalık düzeyindeki değişimler milletlerin bunu eyleme dökmesine sebep olmuştur.¹⁵¹

Millet ve milliyetçiliğin modern öncesi dönemle olan bağıını irdeleyen tek isim Smith değildir. Bu konuda önemli çalışmalara imza ataların başında Azar Gatta gelmektedir. Modern öncesi dönemde imparatorluk ve krallıklarda ki iktidar yapılarının neredeyse büyük çoğunluğunun belirli bir etnik çekirdekten beslendiklerini ve siyasi örgütlenme de son derece önemli olduklarını vurgulamıştır.¹⁵² Modern öncesi dönem incelemelerine etnik gruplar ve şehir devletlerinin yapısına değinerek devam eden Gat ortak bir kökene sahip grupların, etnik bir alanı bölüşerek küçük farklara sahip olduğunu söylemektedir. Şehir devletleri aslında aynı etnik gruba aittiler ve bulundukları yerde yabancıları farklı bir sınıf olarak görmektedirler. Aynı etnik gruba mensup olup birbirlerine düşmanca tavır sergileseler dahi dış rakipler karşısında ittifaklar yaparak uzun süreli ve kalıcı bir birlikteliği de meyilli olduklarını anlaşılmaktadır.¹⁵³ Özellikle Mısır ve Sümerlere atıfta bulunarak aynı etnik yapıya sahip olmalarına rağmen birkaç ayrı şehir devleti meydana getirdiklerini vurgular.¹⁵⁴ Düşünürümüz Mısır, Sümer, Çin ve Afrika'daki modern öncesi yapıları inceleyerek Avrupa dışında kalan bölgelerde uluslaşma ve devletleşme süreçlerinin izini sürerek eleştirisini gerçekleştirmiştir.¹⁵⁵

Gat'a göre modernistlerin hatası modern öncesi dönemde görülen ülke ya da devlet oluşumları özelinde ortak kimlik, dayanışma bilinci ve akrabalık bağlarının paylaşılan kültür temelinde var olup, olmadığı noktasıdır. Ona göre ilk devletler ve etnik gruplar arasında güçlü bir etkileşim vardır. Bu etkileşimin ana noktası ise ortak akrabalık, kültürel yakınlıktan kaynaklanan dayanışmadır. Modern öncesi ve sonrası yapılar arasında elbette ki farklılar vardı. Özellikle modern öncesi etnik gruplar ve millet oluşumları kendi dönemleri içerisindeki özellikleri barındırmaktadır. Bilhassa dini görüşlere olan bağlılıklar manasında din kaynaklı dünya görüşüne gömülmüşlerdir denilebilir.¹⁵⁶

Modernist teoriye yöneltlen eleştireler içerisinde bir başka yaklaşım ise şu şekilde görülmektedir. Modernist teoriye göre milletler ve milliyetçilik, modern sanayi

¹⁵¹ Seda Kaya, "Etno-sembolist Kurama Bir Örnek: Fuat Köprülü'nün Etnik Köken Anlatısı", Akademik Çalışmalar Dergisi, C. 12, S. 22, 2020, s. 181-183.

¹⁵² Azar Gat ve Alexander Yakobson, *Uluslar: Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri*, çev., Şeyma Özcan, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2019, s. 13.

¹⁵³ Gat, *a.g.e.*, s. 160.

¹⁵⁴ Gat, *a.g.e.*, s. 94-96.

¹⁵⁵ Gat, *a.g.e.*, s. 140.

¹⁵⁶ Gat, *a.g.e.*, s. 291-292.

toplumlarının, teşkilatlanma ihtiyacı ve toplumun bütününe okur-yazarlık oranının artışıyla ilintilidir. Ruhban sınıfı ile aristokrat sınıflar arasındaki ayrım, tarım toplumlarının üretim araçları ile kültürel birikimi vesilesiyle oluşturduğu modern öncesi toplum ve hükümet yapısıyla, sanayi toplumu arasındaki farkları, sanayi toplumunun büyüme odaklı ilerleyişi ve temel beklentisini maddi anlamdaki beceriden kaynaklanmaktadır. Bu ve benzeri görüşleri doğrultusunda modernist teori millet ve milliyetçiliği açıklamaya çalışan sosyal bilimler içerisinde egemen yapıyı temsil etmektedir. Ve bu duruşa karşı itirazların olmaması muhtemel değildir. Etno-sembolist yaklaşım bu bakımdan milliyetçiliği özellikle ideolojik olarak yeni bir yaklaşım olduğunu kabul etmektedir. Fakat etnik bağlılığın üzerinde milli hissiyatın yükselişinin emarelerini bazı Batı Avrupa devletlerinde modern çağın öncesinde görüldüğünü de vurgulamaktadır. Örnek vermek gerekirse başta Fransa, İngiltere, İspanya gibi devletlerde dinsel ve bürokratik yapılar arasında kültürel ve politik cemaat bağlamında millet düşüncesine bağlılık atfeden tartışmaların varlığından söz edilmektedir.¹⁵⁷

Etno-sembolcü yaklaşımın en ciddi ve önemli temsilcisi konumundaki Anthony D. Smith, milletlerin oluşum süreçlerini irdeleyerek, modern öncesi oluşum aşamalarını tamamlayan yapılarla ilintili olduklarını belirtmektedir. Ona göre etniler ve milletler birbiriyle bağlantılı yapılardır. Aralarında benzerlik ve farklılıklar elbette ki vardır. Düşünürümüze göre millet, tıpkı etniler de olduğu gibi ortak değerleri ve hatıraları olan yapıdır. Etniler de ülkeyle olan bağ sembolik iken, bu bağ milletlerde kesinlik içinde net bir şekilde kuvvetlidir. Ve milletler her zaman bir etniye gereksinim duyarlar. Bununla birlikte etnik bir geçmişe ihtiyaç olmadan milletin oluşabileceği durumları da izah etmeye çalışan yazarımız, özellikle Amerika ve Arjantin gibi ülkeleri örnek göstermiştir. Bu ülkelerde milletin Avrupa'dan gelen göçmenlerin kültürel birikimlerinin bir araya getirilmesiyle oluştuğuna işaret etmektedir. Bu durumda, yani farklılığı ortaya koyacak bir etninin olmadığında milleti kurma işinin seçkinler eliyle gerçekleştiğini, bunu yaparken de ayırt edici Meksikalı, Şilili kültürü oluşturmak ve sözde millete ait özellikleri öne çıkarma gereğinin doğduğunu vurgulamaktadır. Bu ise ikilemli bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu ve benzeri örneklerle Smith, milletin kökenlerini modern öncesi dönemde aranması gerektiğini üç sebeple belirtmektedir. Bunlardan birincisi, tarihsel olarak ilk milletler modern öncesi bir dönemde etnik çekirdeklerden hareketle oluşmuştur. Kültürel olarak güçlü ve etkin olan bu milletler sonraki süreçlerde dünyanın başka yerlerinde millet kurma süreçlerinde etkili olmuşlardır. İkincisi ise, bu etnik model dünyanın pek çok yerinde varlığını modern

¹⁵⁷ Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik ...*, s. 36-37.

döneme kadar koruyarak gelen toplulukları, modern öncesi dönemde halka, millete ait bir zemine oturtmanın kolaylığına işaret etmektedir. Son olarak ise millet olmakla gurur duyulabilecek öneme sahip bir etnik geçmişin olmadığı yerlerde dahi elde olan malzeme ile tarihi ve kültürel birikimi olan topluluklarla ilgili mitoloji ve sembolizm yaratma ihtiyacı adeta milli beka ve birliğin esas şartıymışçasına önemli hale gelmiştir. Bu nedenle etnik köken olmadan millet olma süreci yarım kalırdı. Bu ve benzeri yorumlarla Smith, modernistlerin iddiası olan milletlerin modern dönemin ürünü oldukları savını çürütmeye çalışmaktadır.¹⁵⁸

Düşünürümüz Smith modern öncesi millet oluşumlarını incelerken farklı ülke ve milletlerin ve ya halkların oluşum süreci ve geçirdiği evreleri detaylı bir şekilde, titizlikle incelemeye çalışmıştır. Bunu yaparken millet üzerine yapılan tanımlamalardan yola çıkarak her bir argümana ait verileri süzerek belirli bir yöntemle modern öncesi döneme ait yapıların varlığını irdelemektedir. Özellikle İngiltere ve benzeri ülkelerin yapısıyla antik dönem etnik yapıları arasında inançsal bağlantılar kurarak millet oluşumlarının devamlılığına atıfta bulunmaktadır.¹⁵⁹ Etnik yapıların inançsal boyutta seçilmiş halk kültürlerine atıfta bulunarak, bu kültürün çeşitli çevreler de farklı varyantlarla kendini gösterdiğini söylemiştir. Ve bu ilahi kaynaklı güdünün sık sık karşılaşılan ve bir o kadar da güçlü olan kültürel kaynağın sonraki milliyetçilikler için de kutsal bir dayanak olduğunu söyler. Burada kutsal dayanağın içeriğinin yerel dillerin ve dinin bileşiminden oluştuğunu vurgular. Modern milliyetçilik düşüncesi ortaya çıkana kadar ki süreç içerisinde incelediği yapıların aslında seçilmişlik inancını sergilediğini ve bu temel inanışın modern milletlerin oluşumunda temel kaynaklardan biri olduğuna dikkatleri çekmiştir.¹⁶⁰

Etniden millet oluşumuna geçen evrelerde beslenen kültürel kaynakları irdeleyen Smith'e göre etnik seçilmiş miti, kutsal sayılan belirli bir toprağa bağlılık, geçmişte görülen parlak günlere özlem ve toplumsal kahramanlığa duyulan hasret ve kutlu bir geleceği inşa edebilmek için hem bireysel hem de kitlesel fedakarlıkta yenilenmenin önemine dikkatleri çekmektedir. Ve bu kaynakların tarihten beri var olduğunu, milliyetçilerin bunları icat etmediğini söylemektedir.¹⁶¹

Bir diğer eleştiri ise modernist teorinin araçsal yapıyla alakalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernistler gelişen dünyada gittikçe artan ilişkiler bağlamında milliyetçiliği dinamik yapısı ve akılcı olmayan doğasına dair açıklamalardan

¹⁵⁸ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, çev., Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 70-73.

¹⁵⁹ Anthony D. Smith, *Seçilmiş Halklar*, çev., Ayhan Küçük, Alfa Araştırma, İstanbul, 2018, s. 157.

¹⁶⁰ Smith, *Seçilmiş Halklar* ..., s. 176.

¹⁶¹ Smith, *Seçilmiş Halklar* ..., s. 336.

kaçınmaktadırlar. Oysa yeryüzünde çok sayıda insan yurtları için ya da ülkeleri için kendi yaşamların feragat etmiş ya da hayatlarını feda ettiği ifade edilmektedir. Burada ki bir diğer önemli mesele ise insanların kendi çıkarları ya da bölgesel menfaatler için değil de bu feda girişimlerinde neden milliyetçiliği ve ya etnik aidiyeti tercih ettiği sorusuna modernistlerin cevap veremeyişidir. Bu ve benzeri savlara ek olarak şunlarda söylenmektedir. Kişi neden asla gerçekleşmeyeceğini bildiği bir takım azınlık emeller için ölmeye hazırdır. Bu noktalarda modernist teorinin araçsalcı yapısının eksikliği görülmektedir. Bu noktada elitlerin yaptığı yönlendirme ve yüksek kültürlerin etkisi devreye girse bile burada sadece elit ve üst kültür gruplarının çıkarları ve manipüle etkisi görülse de alt grupların, güçsüzlerin çıkarları ve görüşlerinin göz ardı edildiği görülmektedir. Bu grupların kendilerine ait siyasi ve kültürel değerleri ve sembollerinin birbirleriyle etkileşimde olarak seferber edilebildiği yöntemlere gerekli ağırlık ve ehemmiyet verilmemektedir. Bu ise bizleri milliyetçinin kitleleri harekete geçirme gücünü, kültür ve sembolizmin hayati önemi sahip üretme gücünü anlamaktan ve kavramakta aciz kılmaktadır.¹⁶²

Araçsalcı yaklaşımın, ilkçi yaklaşımda olduğu gibi esasen millet ve milliyetçiliğin açıklanırken daha çok etnik köken konusunda yararlanıldığını belirten Smith, araçsalcı yaklaşımın özellikle yirminci yüzyıl ortalarında Amerika'daki etnik tartışmaların yaşandığı dönemde gündeme geldiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımın milletlerin doğuşuna yönelik uygulandığının eskiye dayanmadığını belirtmektedir. Bu yaklaşımın ilk izlerini Paul Brass ile Francis Robinson arasında gerçekleşen Pakistan'ın kökenleri üzerine yapılan tartışma karşımıza çıktığını söylemektedir. Brass'a göre Pakistan Britanya siyasetinin Müslüman çıkarlarının tersine döner gibi seyrettiği zaman, Kuzeybatı Hindistan Müslümanlarını hareketlendirmek için İslam'ın simgesel öğelerini kullanan Müslüman seçkinler tarafından kurulmuştur. Robinson'a göre ise durum bunun tam tersiydi. Bu noktada ise araçsalcı teori tamamıyla modernist yaklaşımı desteklemek için elverişlidir. Smith bu noktada Breuilly'nin çalışmasına da gönderme yaparak milliyetçilik mefhumunun mana genişliğini daraltarak onu araçsalcı bir kullanımla sınırlandırdığını söylemektedir. Araçsalcı yaklaşımın öne sürdüğü argümanları göz önüne alan düşünürümüz, akılcılık, modernlik ve siyasi erklerin araç olarak milliyetçiliği kullandığı söylemi aslında modernist teori dışındaki tüm çalışmaları reddettiğini, pratikte ise bu durumun kendini yalanlayan ve boş bir alan oluşturduğunu belirtmektedir.¹⁶³ Bu ve benzeri ifadelerle Smith aslında etno-sembolizmi açıklarken

¹⁶² Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik ...*, s. 39.40.

¹⁶³ Anthony D. Smith, *Milliyetçilik*, çev., Ümit Hüsrev Yolsal, Atıf Yayınları, Ankara, 2013, s. 81-83.

hem ilköğretimden hem de modernist teörinin iddialarının milliyetçiliği açıklamaktaki yetersizliğinden doğduğunu vurgulamaktadır. Modernist teörünün özellikle millet ve milliyetçiliğin içyapısı ve doğasını irdelemediğini belirten düşünürümüz, milliyetçiliğin ve milletlerin iç dünyasını irdelemeden onların çatışmalarını tetikleyen duygu ve düşüncelerin anlaşılamayacağını vurgulamaktadır.¹⁶⁴

Araçsalcı yaklaşımın eleştirel yanlarından biri de hiç şüphesiz ki milliyetçiliklerin bireyler ve toplum üzerinde oluşturduğu etkiyi hafife almalarıdır. İnsanların milletleri için hayatlarını feda edebiliyor olması ve bunu arzu etmesinin pek araçsalcı argümanlarla izah edilebilir bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. İnsanların toplum ya da millet ve ülkelerinin yararına olabilecek durumlarda gösterdikleri bu özverili tavırdan hareketle, esasen millete bağlılığın da icat ve inşa gibi kavramlarla açıklanamayacağını göstermektedir. İrdelenmesi gereken ana husus grup aidiyetidir. Modernistler ise bu durumu icat, inşa gibi yaklaşımlarla geçiştirmektedir.¹⁶⁵

Bir başka eleştiri ise modernist yaklaşımlar yerel kültürel ve toplumun bütününe hâkim bağları küçümsemesine yöneliktir. Modern unsurlar millet ve milliyetçiliğin oluşumuna dair ipuçları vermekle beraber milliyetçiliğin karakteri, yapısı, yoğunluğu gibi alanlarda net bir net bir sonuca varamazlar. Nitekim farklı bölgelerdeki milliyetçilik türlerinin etki alanları ve zamanlaması hakkında kesin bir yargıda bulunamaz denmektedir. Buna mukabil olarak örneğin Fransa gibi ülkelerde, milliyetçiliğin şiddeti hafiflemiş şekilde olsa bile, ileri sanayi toplumlarında hala daha dirençli bir şekilde var olması bir başka sorunu gözler önüne seriyor. Milliyetçilik modernlik süreçlerinden etkilense de görelilik olarak modernlikten bağımsız oluşudur.¹⁶⁶

Etno-sembolist teörünün eleştiri yelpazesinin oldukça geniş olduğu görünmektedir. Burada kısaca değinmeye çalışılan eleştirilere ek olarak farklı etno-sembolik eleştirilere yer vermenin faydalı olacağını düşünülmektedir. Bu minvalde konuya modernist paradigmanın farklı açmazlardan bahsederek devam etmeye çalışılacaktır.

Modernist düşünce içerisinde maddesel etkenler önemli bir yere sahiptir. Modernliğin yeni bir ekonomik değişim ve etken üzerine kurulduğu, bu yeni ekonomik temelin ise politik ve kültürel değişimleri tetiklediği sav üzerinde çokça durmaktadırlar. Bu kültürel ve politik değişimler bazı düşünürler içim dil ve kültür, bazıları için romantizm, bazıları için sosyal iletişim ve benzeri örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise bir şekilde araçsalcı değerlendirmeye açıklanmaktadır. Bu nokta da

¹⁶⁴ Smith, *Milliyetçilik ...*, s. 87.

¹⁶⁵ Hasan Bozkurt Çelik, “Etno-sembolizm Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2018, s. 73.

¹⁶⁶ Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik ...*, s. 42-43.

seçkinlerin çıkarları ile beraber milliyetçi hareketin bu sınıfların güdülerine bazen maske olduğu düşünülmektedir. Maddi kaynaklar ve toplumdaki gücün farklılığı milli cemaat ve hareketlerin önemli rolünü vurgulamaktadır.¹⁶⁷ Etno-sembolcü düşünceye göre ise milli cemaat ve ideolojileri kendilerine has sembolik kaynakları açısından değerlendirilmelidir. Buradaki sembolik kaynaklar toplumun kültürel birikimlerinden meydana gelen anılar, mitler ve semboller şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Modernistlerin maddeci yaklaşımına karşılık olarak etno-sembolistler, ideolojik hareketleri tetikleyen sembolik algının önemine atıfta bulunurlar. Bu şekilde toplumun iç dünyasını ve dünyaya bakış açılarındaki temel dürtüyü anlamayı hedeflenmektedirler.¹⁶⁸

Modernistlerin bir başka açmazı ise etnik köken konusunu hafife aldıkları yönündedir. Genel olarak modernist yazarlar etnik kökenden ya hiç bahsetmemiş ya da gerekli önemi vermemiştir. Bunun sebebi ise tarihi dönemselleştirme çabaları ve buna bağlı olarak millet ve milliyetçiliği modern kronoloji içerisine yerleştirmeleriyle alakalıdır. Buna mukabil olarak modernist yazarlar etniklik meselesini farklı etkenler olarak milliyetçilikten ayrı açıklamaya çalışmışlardır. Fakat etno-sembolcülere göre ise etniklik meselesi bir hayli önemlidir. Teorik bağlamda etnik köken, millet ve milliyetçiliğin izah edilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Etnik köken toplumun belleğinde var olan adanmışlık hissinin açıklanmasında bizler kolaylık sağlamaktadır.¹⁶⁹

Etno-sembolcülere göre, modernistlerin teorilerinde direkt olarak tepeden inme bir yaklaşım ile ciddi bir elitist etki görülmektedir. Pek çok modernist yazar okur-yazarlığa, kitlesel değişkenlere, seçkinlerin kendi çıkarları için toplumu manipüle ettiği düşüncesine sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada etno-sembolistler, modernistlerin aksine bu seçkinlerin ya da elitlerin farklı toplumsal tabakalarla olan ilişkisinin milliyetçiğin ya da milli cemaat oluşumun etkilerinin araştırılması gerektiğini vurgulamaktadırlar.¹⁷⁰

Modernist teorinin ana temalarından biri de hiç şüphesiz ki milletleri, milliyetçiliğin ürünü olarak görmeleridir. Modernist teori ve bu bloğu temsil eden düşünürlerin bu konudaki düşüncelerine çalışmanın ilgili bölümünde değinilmeye çalışılmıştır. Ancak ne var ki pek çok konuda aldığı eleştirilere bu söylem üzerinden de eleştiriler gelmiştir. Etno-sembolist düşünürlerden Smith bu konuyu detaylı verilerle açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Bu noktada düşünürümüz, milliyetçiliğin milletleri

¹⁶⁷ Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik ...*, s. 29.

¹⁶⁸ Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik ...*, s. 30.

¹⁶⁹ Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik ...*, s. 32.

¹⁷⁰ Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik ...*, s. 34.

oluşturduğu yönündeki söylemin sadece milletlerin modernliğinin belirtmediğini, modern öncesi dönemde, milliyetçilikten önce milletlerin var olmadığını var saydığını belirtmektedir. Buna göre ise milletler ancak daha geniş çaplı bir milliyetçilik ideolojisi içerisinde anlam kazandıkları varsayılmaktadır. Tam da bu noktada karşımıza iki sorun çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, terimin yani millet kavramının tanımlanmasındaki çeşitliliktir. Yeryüzünün farklı bölgelerinde insanlar milleti tanımlamak için farklı parametreleri, ölçütleri incelemekte olduğu görülmektedir. Bu parametreler ya da ölçütler tek tek veya etkileşim halinde, din, dil, adet ve gelenekler ile devlet olabilmeyi içermektedir. Farklı milliyetçilik türleri, geniş milliyetçi kapsam içerisinde farklı millet kavrayışlarını barındırmaktadır. Öyleyse millet modern manadaki anlamlarından hangisi daha önceki anlamlarından farklılık gösterdiği sorunu ortaya çıkmaktadır. İkinci sorun ise kabul edilebilecek, genel geçer bir millet tanımı yapılabileceği düşünülürse ortaya koyulan bu tanımın modern öncesi anlamlarından büyük farklılık gösterdiğinden emin olunabilme meselesidir. Örneklendirmek gerekirse on dördüncü yüzyıl İngiltere’inde kullanılan millet kelimesinin varlığı, çeşitli düşünürlerin on yedinci ve on sekizinci yüzyılda kullandığı millet vurgusunun aynı temayı içermesi on dördüncü yüzyıldan beri İngilizlerin kendilerinin millet olarak hissettiklerine işaret etmektedir. Buna mukabil olarak Ortaçağ milletlerinin özellikle tehdit ve baskı altındayken gösterdikleri direnç kendilerine has bir milliyetçilik sergilediklerini göstermektedir. Üstelik bu milletler, milliyetçilik kuramına sahip olmadan bu duruşu sergilemişlerdir.¹⁷¹

Milliyetçilikten önceki milletlere örnek olarak Adrian Hastings ve John Gillingham gibi düşünürler özellikle Batı Avrupa ve İngiltere’yi örnek göstererek hazırladıkları çalışmalarında on dördüncü yüzyıldan önce dahi milletlerin varlığından bahsederek aslında modernist teoriye eleştirel bir görüş oraya koymaktadırlar.¹⁷²

Etno-sembolcü yaklaşım perspektifinin önemli isimlerinde Armstrong’un çalışmaları incelendiğinde, modernist teoriye yönelik ciddi eleştirilerin olduğu da görülmektedir. Millet ve milliyetçilik incelemelerinde uzun zamana yayılmış, geniş perspektife sahip bakış açısı önemlidir. Dönemsel, kısır incelemelerden ziyade bu geniş bakış açısı bilhassa etnik deneyimlerin yayılma ve taklit etkilerinden kurtarılabilmesi için gerekliliğini vurgulamaktadır. Çünkü genişletilmiş bakış açısı modern dönem milliyetçiliği, etnik bilinç döngüsünde bir parça olarak bir aracı olarak ayrı bir öneme sahiptir. Ona göre Avrupa milliyetçiliğinden önceki dönemde görülen mutlakiyetçilik dönemi, elitler için etnik nüansların istisnai olarak reddinin ön gördüğünden

¹⁷¹ Smith, *Milliyetçilik ...*, s. 132-135.

¹⁷² Smith, *Milliyetçilik ...*, s. 137.

milliyetçilik burada emsalsiz görülmektedir. Buna nazaran uzun bir bakış perspektifi yaygın, yoğun etnik özdeşleşmenin ayrı biçimlerde ifade edilmesine rağmen bir tekrarın varlığına da işaret etmektedir.¹⁷³

Bugünkü modern milletleri anlayabilmek adına yaptığı modern dönem öncesi etnik yapıları ve millet oluşumlarını derinlemesine inceleyen Armstrong etnik yapıların önemine özellikle değinmenin yanında bu yapıları etkileyen çeşitli faktörleri de ele aldığı karşımıza çıkmaktadır. Aynı özelliklere sahip yapıların yaşayış biçimleri, inandıkları değerler ve coğrafyalarının bu etnik unsurlar üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Ortaçağın başlarında birbirine karşıt olarak görülen iki büyük dini inanış biçiminin insanlar üzerindeki kimlik oluşumuna olan etkisine değinen düşünürümüz, toplulukları birbirinden ayıran ve öğreti, göçebelik ve yerleşikliğin de etkisiyle insanların farklılaşan kimlik bileşenlerini açıklamaya çalışmıştır. Dini etkileşimlerin, etnik yapıların birbirini dışlayıcı tutum sergilemesiyle birlikte kitlesel olarak siyasi ve kültürel oluşumlarına da sirayet ettiğini söylemektedir. Bu etkileşim ve farklı inanç gruplarını temsil eden merkezi devlet yapılarının sınır hatlarını müdafa etmek meselesi aralarında inançsal fark olmayan etnik yapıların, sınır müdafaası noktası, farklı bir bilinç elde etmesine yol açtığını belirtmektedir. Özellikle Habsburg-Osmanlı sınırındaki Katolik ve Ortodoks grupların ve İslamla Rusya sınırları boyunca görülen çeşitli Müslüman ve Hristiyan grupları bu duruma örnek göstermektedir. Bu ve benzeri örnekler ile dini farklılıkların çatışmasından özel bir etnik kimliğin ortaya çıktığını belirtmektedir.¹⁷⁴ Kentsel yapıların etnik bilinç üzerine olan etkisine de değinen düşünürümüz Antik Yunan şehirlerinden örneklendirmeler yaparak dini aykırılıkların etnik bilinç üzerindeki etkisinden sonra bu kentsel oluşumların da etnik bilincin oluşumu yönündeki etkilerini de ortaya çıkarmaktadır. Kent mimarilerinin simgeselliği, kentin idari ve hukuki işlerinin yürütülüş şekli gibi unsurların oluşturduğu kent tipi süreç içerisinde, kente ait özgül bir yönetim şekliyle beraber güçlü bir homojen yapının oluşmasını sağlamıştır. Bu oluşum içerisinde kent ve kıy ayrımından doğan kentlilere yönelik idari işleyiş ile kırdakilere yönelik gelişen sistem etnik yapıların farklı bilinçlenmesine de yol açmakta olduğunu göstermektedir.¹⁷⁵

Modern öncesi yapıları inceleyerek aslında milletlerin, modernistlerin iddia ettiği gibi modern dönemim ürünü oldukları savını çürüten düşünürümüz, özellikle yaptığı çalışmalarda Türk, Rus ve Yahudi kimlik örüntülerini ve millet oluşumlarını

¹⁷³ John A. Armstrong, *Milliyetçilikten Önce Milletler*, çev., S. Erdem Türközü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 26-27.

¹⁷⁴ Armstrong, *a.g.e.*, s. 123-125.

¹⁷⁵ Armstrong, *a.g.e.*, s. 165-167.

irdelemekle modern öncesi yapıların modern sonrası uzantılarını anlamaya çalışmıştır. Bilhassa da Fransız, İspanyol ve Pers uluslarının günümüzdeki varlığı dikkatini çekmektedir. Bu toplumların varlıklarını modern dönem öncesi geçmişleriyle ele alarak, oluşturdukları siyasi yapıları değerlendirince esasen milletlerin oluşumunu modern dönemden ziyade, modern öncesi etnik yapıların devamlılık halinde varlıklarını sürdürdüklerini gözler önüne sermektedir. Düşürümüz ortaya koyduğu verilerle modernist teorinin ön görüşüne karşıt biçimde hem etnik yapıların önemine vurgulamış, hem de ele aldığı merkezi devlet ve imparatorlukları örnek göstererek bugünün modern milletlerini önceleyen yapıların varlıklarıyla esasen milliyetçiliğin milletleri doğurmadığını gözler önüne sermektedir.¹⁷⁶

Genel itibariyle etno-sembolizm ve etno-sembolizmin kurucu Anthony Smith milliyetçiliği modernizm üzerinden değerlendiren teorisyenleri milletlerin araştırılıp derinlemesine değerlendirilmeleri noktasına dikkat çekmiş ve milletler üzerine yeterince düşünmemekle itham etmiştir. Eleştiriler kısmında değinildiği üzere düşündürümüzü harekete geçiren soru bugün varlıkları kabul edilen millet oluşumlarının kökeni sayılabilecek yapıların varlığı ve antik dünyada milletlerin var olabileceği şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁷ Milliyetçilik görece daha yeni bir kavram olarak algılansa da milli hislerin kökeni çok daha eskiye dayandığı anlaşılmaktadır. Modernist yazaralar modern kimliklerin dayanağı konumundaki kadim kültürel değerler ve etnik kimlikleri göz ardı ederek bu iki dayanaktan meydana gelen yerel milliyetçilikleri irdelemek yerine algılarını başka yönlerle çekmektedirler.¹⁷⁸

Modernist teorinin ortaya koyduğu esaslar ağırlıklı olarak politik zeminlerin önemi ve maddi değerleri barındırmaktadır. Etno-sembolizm ise maddi zeminden ziyade insanları bu denli etkileyen ve harekete geçiren öznel, özel kaynakları ve sembollerin ifade ettiği maneviyata değinmektedir. Modernistler bireyin iç dünyasına gereken önemi göstermek yerine tepeden inme ve elitist bakışı önemsedikleri görülmektedir. Etno-sembolizm ise seçkinlerin rolünden ziyade ve modernistlerin aksine bireyin ve toplumun içyapısıyla birlikte iç dünyasına dikkatleri çektiği görülmektedir.¹⁷⁹

Etno-sembolcü yaklaşım milliyetçiliği yorumlarken kültürel öğeler, semboller, mitler ve anılara ciddi bir önem vermektedir. Modernist teorinin aksine millet ve milliyetçiliği, ortaya çıkışındaki hissi varyantlara ve duygusallığa önem atfetmektedir. Milliyetçiliğin ortaya çıkışı Fransız devrimi ve muadili değişimlerden sonra

¹⁷⁶ Armstrong, *a.g.e.*, s. 341-353.

¹⁷⁷ Çelik, *a.g.t.*, s. 73.

¹⁷⁸ Çelik, *a.g.t.*, s. 74.

¹⁷⁹ Çelik, *a.g.t.*, s. 75.

gerçekleşmemiştir. Bu köklü değişimlerin önceki süreçleri ile yakın ilişki halindedir. Temelde modern ulus ile etnisite birbirine benzerlik gösterse de aslında farklı yapıya sahiptirler. Aslında ulus ve etnisite bu iki kavram da belirli bir bölgeyi esas alır ve bu belirli bölge de ortak bir kolektif hafıza oluşturur. Benzer şekilde bu belirli bölgede mitlerde şekillenir. Buradan hareketle ortan köken düşüncesi bölgesel yapıların şekillenmesine de öncü olmaktadır. Bu belirli alan etnisite için kolektif hafıza, semboller ve mitlerin oluşumuna öncü olduğu kadar, ulus açısından ise bu belirli bölge anavatan mefhumu üzerinden toprak bağının oluşmasına yol açmaktadır. Görüldüğü üzere iki kavram arasındaki benzerlik aslında ulusun oluşumu açısından etnisitenin varlığını gerekli kılmaktadır.¹⁸⁰

Etno-sembolizm ve bu kuramcılara göre millet ve milliyetçilik kültürel bir fenomen olarak ele alınmalı ve tarihsel sosyoloji ile incelenmelidir. Modern öncesi dönemlerde milletlerin ne durumda olduğu irdelenmelidir. Smith'e göre geçmiş bu noktada çok önemlidir. Zira hem benimsemek hem de süreklilik anlamında etnik geçmişler ve ulusal yapılar arasında inkâr edilemez bir ilişki vardır. Etnik geçmişin keşfedilmesinde anılar, semboller ve değerlerin rolü oldukça önemlidir. Buradaki argümanlar toplumda birlik ve bütünlüğü sağlamaya yardımcı olurken diğerleri ile de ayrışma görevini yerine getirecektir. Bu argümanların derinlemesine irdelenmesi ise millet oluşumlarının iç dünyasına ulaşabilmeye imkân sağlayacaktır. Aynı zamanda etno-sembolizme göre ulusun inşası sırasında tek ve yetkili karar vericiler ideologlar, liderler ve seçkinler değildir. Zira bu üç grupta geçmiş, toplumsal kültür hakkındaki mevcut düşünce ve inançlar ve benzeri değerlerle sınırlandırılmıştır. Modernistler ise tam olarak bu noktaya gereken değeri göstermemektedir.¹⁸¹

Modernist teorinin aksine, etno-sembolizm milletleri incelerken modern öncesi ve modern sonrası dönem arasında ki sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Modern teorinin milli bağları açıklamadaki yetersizdir. Bu bağıntıyı çözebilmek içinse etnik toplulukların meydana geliş süreçlerinin irdelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁸²

Toparlayacak olursak etno-sembolistlere göre milletler belirli bir dönemde aktif ve belli bir amaca sahip topluluklar olması noktasında modernistlerle aynı görüşü paylaşmaktadır. Fakat onlara göre milletlerin oluşum sürecinin dönemselleştirilmesi ve

¹⁸⁰ Celalettin Yanık ve Mustafa Kara, "Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-sembolcü Milliyetçi Yaklaşım", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.7, S1, 2016, s. 577-578.

¹⁸¹ Süleyman Güder, "Milliyetçilik Tartışmalarında Tarih ve Geçmişin Rolü: Eric J. Hobsbawm ve Anthony D. Smith'in Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi", İnsan ve Toplum, C.6, S.2, 2016, s. 16-19.

¹⁸² Emre Yıldırım, "Millet ve Milliyetçiliğe Dair Kavramlar ve Sınıflandırmaların Ötesinde: Yeni Bir Model Önerisi", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, C.12, S.28, 2016, s. 132.

etnik kökenin önemi meselesiyle onlardan ayrılmaktadır. Etnik kökenlerin milletlerin oluşumu konusunda modernistlerin iddia ettiği kadar önemsiz olmadığını vurgulamaktadırlar. Milletler, kısa süre ve kısa vadede bir takım grup ve kurumlar tarafından şekil verilmiş olsa bile uzun vadede sağlam bir cemaat oluşturabilmek adına etno-kültürel kaynaklara verilen değer bir hayli önem arz etmektedir.¹⁸³

Etno-sembolizm aslında milletlerin modern yapılar olduklarını kabul etmektedirler. Fakat modern olmakla birlikte köklerinin antik çağlara kadar uzandığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte milletlerin oluşumunda etnik döneme ait olan hatıra, anı, sembol ve mitlerin önemli bir yer tuttıklarını da ifade etmektedir. Modernizmin etnik bağları hafife alması ve ya göz ardı etmesine yönelik eleştirilerini çekinmeden ortaya koymuştur. Zira antik çağlarda bireylerin içerisinde yaşadıkları topluluğa yönelik aidiyet duyguları, modern milliyetçiliğin ortaya çıkardığı bağlılık duygusu ve hissiyat esasen benzer duygulardır. Denilebilir ki modern dönemde bireylerin millete duyduğu aidiyet hissi aslında etnik bağların güncellenmiş halini göstermektedir. Etno-sembolizm milletin oluşumunda etkin rol oynayan sembol, mit ve hatıraların entelektüellerce icat ve inşa edilmediğini fakat bu unsurlar yine entelektüeller aracılığıyla modern koşullar göz önüne alınarak değerlendirilebileceğini öne sürmektedir. Ve modernistler ile milletlerin oluşum süreçlerinin incelenmesi noktasında ayrılmaktadır.¹⁸⁴

4.3. Modernist Teoriye Yöneltilen Genel Eleştiriler

Modernist teoriye yöneltilen eleştirilere genel manada yer vermenin çalışmamıza katkısı olacağını düşünülmektedir. Bu noktada karşımıza modern teorinin Avrupa merkezli olması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yaklaşık olarak iki bin yıl önce Çin’de var olan merkezi devlet yapısı, Babür, Osmanlı ve Memluk gibi Türk devletlerinin de merkezi yapısı, bürokratik yapısı ve daimi orduya sahip olmaları modernist teorinin, millet ve milliyetçiliğin modern çağın ürünü söylemini boşluğa düşürdüğü görülmektedir.¹⁸⁵

Yine burada modernist teorinin milletlerin modern dönemin ürünü olduğu yönündeki söylemine eleştiriler göze çarpmaktadır. Özellikle Adrian Hastings bu konuyu izah etmede önemli katkılar sunmaktadır. Ona göre özellikle İngiltere örneğinden hareketle modern dönemin öncesinde milletlerden bahsetmek mümkündür. Burada ona göre önemli olan ölçüt süreklilik olarak görülebilmektedir. Zira süreklilik

¹⁸³ Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik ...*, s. 35.

¹⁸⁴ Çelik, *a.g.t.*, s. 165-166.

¹⁸⁵ Öksüz, *a.g.e.*, s. 210.

açısından Mısır, Asur, Pers gibi milletler soyu olamayan ölü milletler olarak karşımıza çıkarken İngiltere varlığını sürdürebilmiştir. Bu genellemeye muhalif bir yapı olarak Yahudiler karşımıza çıkmaktadır. Yahudiler Hastingsse göre millet olma özelliklerini kaybetmiştir. Fakat bu yanıltıcı bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Yahudiler yine Hastingsin millet olma ölçütüne göre varlığını sürdürmüş ve bir etnisiteye sahip, anadilde edebiyat, sabit bir anadile sahip şekilde varlığını koruyabilmiştir. Buradan hareketle bir başka ölçüt olarak anavatan fikri kendinin göstermektedir. Anavatan millet olmak için önemli bir ölçüt ise bu noktada Mısır gayet açıklayıcı bir örnek teşkil etmektedir. Belirli bir toprak parçası üzerinde konuşlanmış ve yakın komşuları ile arasındaki dil, din ve kültürel farkların bilincinde olan Mısır modern öncesi dönemdeki milletler için önemli bir örnektir. Bu ve benzeri örneklerden yola çıkılarak modern öncesi dönemdeki milletler ve milliyetçilikler, modern dönemden farklılıklar gösterse de modern dönem yapılarının, modern öncesi dönemle ilişkisini ve milletlerin birbirini izleyen dönemlerde kendilerini yenileyerek ilerlediğinin göstergesidir.¹⁸⁶

Bir başka eleştiri ise endüstri devrimini millet ve milliyetçiliğin temel itici gücü olarak görmenin yanlışlığı üzerinedir. Sanayileşme süreci ve sanayileşme hamleleri Avrupa'nın tüm bölgelerinde eş zamanlı olarak gerçekleşmediği ve bu sebeple sanayileşmenin ana etken olamayacağı söylenmektedir.¹⁸⁷

Modernist yazarlara yönlendirilen önemli eleştirilerden biri hiç şüphesiz, teorilerini oluştururken karmaşık bir yapıya sahip olmanın yanı sıra tek bir etken üzerine yoğunlaşmalarına gelmektedir. Milliyetçiliği geniş bir perspektiften açıklamaya çalışan teorisyenler belli bir etkeni merkeze alıp inceleme yapmaktadırlar. Oysa millet ve milliyetçiliğin karmaşık yapısı sadece bir ya da iki etkenle açıklanamayacak durumdadır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Smith, *Milliyetçilik ...*, s. 144-147.

¹⁸⁷ Spencer ve Wollman, *a.g.e.*, s. 70.

¹⁸⁸ Özkırımlı, *a.g.e.*, s. 99.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Millet ve milliyetçilik kavramları, hem muhtevaları itibariyle hem de olgusal olarak insanlık tarihi içerisinde çok çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle modern çağla birlikte siyasal ve kültürel hayatın adeta merkezi konumundaki bu iki olgunun önemi gün geçtikçe kendini hissettirmektedir. Dolayısıyla böyle önemli iki olgunun araştırılması ve üzerine tartışmaların yapılması pek tabi doğal olmaktadır.

Bu çalışmada millet ve milliyetçiliğin farklı kavranış şekilleri üzerinde durulmaya çalışılmaktadır. Süreç içerisinde milletlerin ortaya çıkışı ve varlıkları, milli bilincin uyandırılması milliyetçilikle beraber mi yoksa milliyetçilikten sonra mı ortaya çıktığı sorularına cevaplar aranmıştır. Millet ile ilintili olan ırk, etnisite gibi kavramlar genel çerçevede açıklanmaya ve milletle aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Denilebilir ki yazarların kavramlara yükledikleri mana ve tarif etmedeki ölçütleri aslın bu terimleri yer yer birbirinin aynısı mahiyetinde yer yer ise farklı bir tezahür şeklinde değerlendirilmiştir.

Akademik anlamda literatüre modern çağla birlikte ciddi bir giriş yapan bu iki olgu ayrılmaz bir şekilde incelenmeyi de gerekli kılmıştır. Her ne kadar modern çağla üzerine okları çekseler de aslında kökleri daha derinlerde aranmasına yönelik emareler de görünmektedir. Bu bağlamda çeşitli yazarlar farklı teoriler geliştirmişlerdir. Modern çağla beraber varlıkları kesinleşen milletlerin bir anda ortaya çıkması düşünülemezdi. Bu anlamda milletlerin geçmişine yönelik araştırmalar da önem atfetmektedir. Bu doğrultuda ilkçi teori milletlerin tarihin en eski çağlardan beri var olduğunu, duyu organlarımız kadar doğal ve verili olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Millet ve milliyetçiliğin anlaşılabilmesi ve teorik olarak gelişmesi açısından önemli tartışmaların önünü açan bu teori çeşitli eleştirileri de üzerine almıştır.

Akademik anlamda millet ve milliyetçilik sahasını bir hayli meşgul eden modernist teori geniş bir yelpazede konuyu incelemektedir. Geniş çapta yapılan bu incelemeler beraberinde eleştiri oklarını da üzerine çekmiştir. Ele aldığı ilkeler, değerler ve ortaya koyduğu fikirler pek çok noktada geçerliliğini ispatlasa da aslında temel bazı noktalarda eksiklikleri de göze çarpmaktadır. Modern teorinin ana dinamiği milletlerin modern çağla ortaya çıktığı yönündedir. Fakat doğu toplumları içerisindeki bazı devletlerin ana kurumlarını oluşturması bu düşünceye gelen kuvvetli eleştirilerden birisidir. Sadece doğu toplumlarından değil antik medeniyetlerin varlığı ve on dördüncü yüzyıl İngiltere'sinin siyasal ve kültürel yapısının da incelendiğinde millet olma fikri ve

milliyetçi hissiyatın nüvelerinin görülmesi modernistlerin bu anlamdaki savlarını çürütmektedir.

Milletin oluşum sürecinde modernistlerin göz ardı ettikleri ya da gerekli önemi vermedikleri etnik köken ve manevi, milli semboller gibi bazı temel unsurlar ise açık bir şekilde yadsınamayacak bir öneme sahiptir. Ortak kökene olan inanç, ortak değerler bütünü ve duygusal yönelimler bir takım millet altı grupların diğer etkenlerle birleşerek, milletleşme sürecini hızlandırmıştır. Tabi olarak burada milliyetçiliğin duygusal birleştiriciliği de önemini hissettirmektedir. Modernist teori ele aldığı değerler ve incelemelerinde genel manada milletin açıklanmasına yönelik ciddi sorulara cevap vermiştir. Fakat Avrupa menşeli toplumlarda geçerli olabilecek bir açıklama sunduğu anlaşılmaktadır. Zira doğu ve Ortadoğu kökenli, bilhassa Türk, Çin, Mısır gibi toplumların yapısına bakıldığında milletleşme süreci modernistlerin iddiasının adeta eleştirisi şeklinde geliştiği de görülmektedir. Birçok modernist düşünür milletleşme için devleti ve devlet yapısını ana etken olarak görmektedir. Yukarıda ismi zikredilen devlet ya da milletler ise modern öncesi dönemde devlet unsurlarını sağlamış ve modernist formu tam anlamıyla karşılamasa bile ona yakın bir görüntüde olduğu da aşikardır. Bu ve benzeri örnekler göz önüne alındığında modernistlerin iddiası aslında küresel ölçekte bir yetkinliğe sahip değildir. Zira etno-sembolist çalışmalar ve Azar Gat'ın çalışmaları bize dünyanın çeşitli bölgelerinde milletleşme ve milliyetçilik farklı öncüllerle gerçekleşmiştir. Bazı bölgelerde hanedanlar etkili iken bazı bölgeler kan ve soy bağı etken olmuştur. Bu alanda yine çeşitlilik vardır. Din, toprak, dil ve benzeri unsurlar da yine milletin oluşumunda etkin olduğu görülmektedir.

Millet ve milliyetçiliğe dair yoğun tartışmaların odağında bir başka teori ise adeta modernist teorinin temel savlarına eleştirileriyle gündeme yeni bir soluk getiren yaklaşım ise etno-sembolizmdir. Etno-sembolizm bir ara yol hüviyetinde olup ilkçiler gibi aslında milletlerin modern dönem öncesinde var olduklarını açıklamaya çalışmıştır. Bu minval üzerine çeşitli toplum ve yapıları inceleyerek çalışmasını genişletmiştir. Örnek vermek gerekirse antik Sümer, Yunan, Mısır medeniyetleri başta olmak üzere Yahudiler ve Ermenilerin tarihsel süreçteki varlıklarını göz önüne alarak bu iddiayı ispata yer vermiştir. Özellikle John Armstrong tarihi süreklilik içerisinde inceleyerek millet benzeri yapılara atıfta bulunarak modern öncesi bu yapıların modern dönemdeki millerin önceleyen unsurlar olduklarını açıklamıştır. Bu ve benzeri yaklaşımla aslında modern öncesi dönemde milletlerin varlığı ispatlanmış, modernizmin ise bu alandaki yaklaşımı çökmüştür denilebilir. Etno-sembolizmin önemli teorisyeni olan Smith ise bu alanı biraz daha genişleterek modern öncesi etnik yapıları irdelemiş ve bu yapıların

oluşumunda ki unsurları gözler önüne sermiştir. Mitler, kültürel birikim ve semboller milletlerin süreklilik halinde kolektif bilinç vasıtasıyla bugünlere taşındığını burgulamıştır. Etno-sembolist teoriyi ilkçilerden ayıran ana etmen ise etno-sembolistler esasen milletlerin modern dönemde var olduklarını kabul etleridir. Onlara göre milletler modern dönemde var olmuştur. Fakat modern öncesi etnik yapıların devamı ve modern formu şeklindedir.

Onlara göre modern öncesi görünen etnik yapılar süreklilik halinde varlıklarını semboller, mitler ve kolektif bilinç gibi unsurlarla korumuştur. Etnik yapılar, modern dönemde ortaya çıkan yeni durumlar ve değişimlerle bugünkü modern formuna ulaşmıştır.

Son olarak toparlamak gerekirse modernist teori pek çok kavram ve açıklayış tarzıyla millet ve milliyetçilik düşüncesine kuramsal bir çerçeve kazandırmıştır. Fakat bunu çerçeveyi oluştururken bazı temel noktalara gereken önemi vermemiştir. Millet'in oluşum sürecinin tarihlendirmekteki eksiklik, manevi semboller ve yerel koşulların bu süreçteki rolünü hafife almışlardır. Modernistlerin teorisi incelemeye çalıştıkları dar bölgeler içerisinde etken olsa da küresel çapta geçerliliği sallantıda görülmektedir.

Milliyetçiliğin karmaşık yapısı ve bağlaşıp bileşenlerinin değişkenliğini göz önüne alınca milliyetçiliği açıklayabilecek tek bir kuramın varlığı mümkün görünmemektedir. Bölgesel olarak bazı noktalarda etken görüşlerin var olması küresel anlamda her bölgede aynı süreçlerin yaşanacağı anlamına gelmemektedir. Bu haliyle milliyetçilik literatürdeki öneminin korumakla beraber tartışmalara açık bir alan olarak varlığını sürdürmektedir. Modernist teori bu alanda önemli katkılar sürmesine rağmen küresel ölçekte değerlendirildiğinde bir çıkış yolu olarak görülmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akıllı, H. S. ve Sağır, M. Ö. (2004). Etnisite kuramları ve eleştirisi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 1-22.
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik kuramları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (1). 131-150.
- Altunoğlu, M. (2010). Millet inşası: Özcü, Modernist Yaklaşım, Etno-Sembolcü yaklaşımlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 1-7.
- Anderson, B. (2020). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması. (İ. Savaşır, Çev.)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Armstrong, John A. (2018). *Milliyetçilikten Önce Milletler, (S. E. Türközü, Çev)* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atasoy, F. (2020). *Milliyetçilik Tartışmaları*. Ankara: Net Kitap Yayıncılık.
- Bilge, M. (2017). Verili olandan icat edilmişliğe millet ve milliyetçilik. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 13(2), 475-485.
- Bostancı, M. N. (2003). Etnisite, modernizm ve milliyetçilik. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, (75), 5-32.
- Bozbuga, R. (2020). Milliyetçilik teorileri bağlamında zaza kimliği ve zaza hareketi. *Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Dergisi*. 6(2), 43-79.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2014). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Çelik, H. B. (2018). *Etno-sembolizm bağlamında Türk milliyetçiliğinin analizi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dural, A. B. (2018). *Batı'da ve Türkiye'de Kuramsal Milliyetçilik*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Ersanlı, B. (2003). Milliyetçilik teorileri; Avrasya'da siyaset ve ilişkiler. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, (75), 121-133.
- Ertan, T. F. ve Örs, O. (2018). Milliyetçiliğin müphemliği: Milliyetçilik nedir?. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (62), 39-84.
- Gat, A. ve Jakobson, A. (2019). *Uluslar: Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri. (Ş. Özcan, Çev.)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gellner, E. (2018). *Uluslar ve Ulusçuluk. (B. Ersanlı ve G. G. Özdoğan, Çev.)*. İstanbul: Hil Yayın.

- Güder, S. (2016). Milliyetçilik tartışmalarında tarih ve geçmişin rolü: Eric J Hobsbawm ve Anthony D. Smith'in teorilerinin karşılaştırmalı analizi. *İnsan ve Toplum*, 6(2), 7-25.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. (H. Ömer, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyasi İdeolojiler*. Ankara: Adres Yayıncılık.
- Ibn-i Haldun. (2015). *Devlet*. (O. Arpaçukuru, Çev.). İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Kaya, A. (2013). *Ulus inşası sürecinde etnik Partiler: SINN FEIN ve BDP*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, S. (2020), Etno-sembolist kurama bir örnek: Fuat Köprülü'nün etnik köken anlatısı. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), 180-185.
- Macit, N. (2011). *Türk Milliyetçiliği Kültürel Akıl İhtihat ve Siyaset*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Niyazi, M. (2000). *Millet ve Türk Milliyetçiliği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Öğün, S. S. (2000). *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Öksüz, İ. (2016). *Millet ve Milliyetçilik*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Özkırımlı, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Savrun, E. (2018). *Milliyetçilik Tipolojiler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Selçuk, S. S. (2011). Milliyetçilik üzerine: Bir literatür taraması. *Journal of Yaşar Universty*. 23(6), 3855-3865.
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*, (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. (D. Kömürcü, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. (2013). *Milliyetçilik*, (Ü. H. Yolsal, Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Smith, A. D. (2017). *Etno-sembolizm ve Milliyetçilik*, (B. F. Çallı, Çev.). İstanbul: Alfa Araştırma.
- Smith, A. D. (2018). *Seçilmiş Halklar*, (Ayhan Küçük, Çev.). İstanbul: Alfa Araştırma.
- Spencer, P. ve Wollman, H. (2020). *Milliyetçilik*. (K. Kelebekoğlu, Çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Tuğcugil, A. (1978). *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi-Teori*. İstanbul: Töre-Devlet Yayınevi
- Yalçın, R. (2014). Etnisite ve milliyetçilik: Eleştirel bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi Dergisi*, 69 (1), 189-215.

- Yayla, A. (2004). *Siyasi Düşünce Sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yanık, C. ve Kara, M. (2016). Milliyetçiliğe yönelik iki kuramın değerlendirilmesi: Modern milliyetçi kuram ve etno-sembolcü milliyetçi yaklaşım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 559-582.
- Yıldırım, E. (2014). Modernite ve milliyetçilik: Modern milliyetçilikler kuramı üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 23-37.
- Yıldırım, E. (2016). Millet ve milliyetçiliğe dair kavramlar ve sınıflandırılmaların ötesinde: Yeni bir model önerisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(28), 123-141.
- Yılmaz, A. A. (2010). *Dinler Tarihi*. Ankara: Alter Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Hasan Acer, ilköğretim eğitimini Akçaabat'ta tamamladı. Lise eğitimini Akçaabat Lisesi'nde tamamladı. Lisans eğitimini 2017 yılında Gümüşhane Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde tamamladı.

